

Oostkerke, pastorie. Doorsnede (detail uit afb. 26), 1785, [E. van Speijbrouck].

## Pastorieën bouwen en verbouwen in de 18<sup>de</sup> eeuw

Tijdens archiefonderzoek hebben we verscheidene malen 18<sup>de</sup>-eeuwse plannen i.v.m. verbouwingen en nieuwbouw van pastorieën aangetroffen. In deze bijdrage willen we enkele plannen voorstellen die zich bevinden in bundels en dossiers uit het Bisdomarchief en het Rijksarchief te Brugge<sup>1</sup>. Er is echter geen verder onderzoek gedaan naar andere archivalia (bouwrekeningen, processen met tiendheffers, visitatieverslagen) die ongetwijfeld nog nieuwe gegevens over deze pastoorswoningen kunnen opleveren. Dit zou nochtans niet onbelangrijk zijn omdat pastorieën omzeggens de enige oude dorpswoningen zijn waarvan ontwerptekeningen (met bijhorend archief) bewaard zijn gebleven. De hier voorgelegde documentatie is dan ook enkel te beschouwen als een aanzet tot verdere studie – uiteraard ook ter plaatse – van een huistype dat door zijn specifieke status en behoeften mettertijd uitgegroeid is tot een woonhuis met eigen kenmerken, zoals dit ook met andere huizen gebeurd is, o.m. met boerderijen of met herbergen.

Het kerkgebouw – het huis van God – is met de pastorie – het huis van de pastoor, de centrale figuur in het plaatselijk kerkelijk leven – het geestelijk centrum van het dorp. Door het ambt en de stand van de bewoner is de pastorie geen gewoon huis ; de inrichting moet ook

---

1 In het Archief van het Bisdom werd voornamelijk de reeks F doorzocht, in het Rijksarchief de reeksen Provincie, 3<sup>de</sup> afdeling; Kaarten en Plannen; Brugge Vrije, bundels (bundel 638 : pastorieën te Leffinge 1699, Rumbekke 1763, Snaaskerke 1752 is sinds lang onvindbaar). B. JANSSENS de BISTHOVEN en CH. DE BACKER, *Inventaris van het bisschoppelijk archief van Brugge* (Leuven, 1984); B. ROOSE, *Repertorium van bronnen voor kunst- en cultuurgeschiedenis in het archief van de provincie West-Vlaanderen* (3<sup>de</sup> afdeling) 1817-1879 (Brussel, 2001); E. HUYS, *Catalogus van de verzameling Kaarten en Plannen van het Rijksarchief te Brugge* (Brussel, 1996); E. HUYS, *Inventaris van de verzameling "Brugge Vrije: bundels"* (Brussel, 1995).

aan andere dan aan de gewone woon- en levensbehoeften voldoen<sup>2</sup>. Naast de normale plaatsen als de eet- en slaapkamer en de keuken (met de bakoven), heeft de pastoor enkele specifieke plaatsen nodig. Een spreekkamer blijkt nog zeldzaam te zijn en wordt maar tweemaal vermeld. De salette (salon) kan dienen als de grote kamer waar de pastoor met zijn collega's uit de dekenij kan vergaderen. Hij moet ook nog beschikken over slaapgelegenheden voor de paters uit stedelijke kloosters die hem bij bepaalde gelegenheden komen bijstaan in de zielszorg. En er moet ook de nodige plaats zijn om het kerkelijk linnen af te koken en te wassen.

Bij de – dikwijls omgrachte – pastorie hoort meestal een grote tuin met boomgaard, wat de pastoor niet enkel helpt om in zijn levensonderhoud te voorzien door het kweken van groenten, fruit en pluimvee, maar hem eveneens ontspanning biedt in een leven in dienst van God, eenzaam tussen eenvoudige mensen die eigenlijk niet zoveel van hun godsdienst afweten en eerder belangstelling hebben voor de randfenomenen ervan zoals plechtige vieringen, processies en bedevaarten met de daarbij horende kermessen en feesten.<sup>3</sup>

Na de godsdienststroebelen uit de tweede helft van de 16<sup>de</sup> eeuw heeft men tijdens de regering van de Aartshertogen Albrecht en Isabella de zwaar geteisterde kerkgebouwen eerst voorlopig of gedeeltelijk hersteld<sup>4</sup> om ze pas later grondig te restaureren en van nieuw

---

2 Misschien moeten daar ook de wijnkelder (Esen), wijnbakken (Aartrijke, Oostkerke) en bottelrie (Klemskerke) bij worden gerekend ?

3 Deze paters hielpen de parochiepriesters op de hoogdagen (o.a. in de Paasweek), in de vastentijd en op de jaarlijkse viering van de patroonheilige, ondersteunden en begeleidden de broederschappen, bijv. van de Rozenkrans (door de dominikanen) of van het H. Scapulier (door de karmelieten). Zie over de pastoor, het parochiaal leven en kerkelijke gebruiken o.m. M. CLOET, *Het kerkelijk leven in een landelijke dekenij van Vlaanderen tijdens de XVII<sup>de</sup> eeuw. Tielt van 1609 tot 1700.* (Leuven, 1958) ; A. HODUM, Pastoors van het Brugse Vrije in de XVI<sup>de</sup> eeuw, in : *Studies over de kerkelijke en kunstgeschiedenis van West-Vlaanderen opgedragen aan Z. E. H. Michiel English*, Brugge, 1952, p. 177-198 ; J. VAN EEGEM, Bisschoppelijke en decanale kerkvisitaties in het bisdom Brugge van de XVIII<sup>de</sup> eeuw, in : *Collationes Brugenses*, 50 (1954), p. 105-126, 217-232 ; D. VERSTRAETE, Parochiaal leven in de XVII<sup>de</sup> en XVIII<sup>de</sup> eeuw, in : *Appeltjes van het Meetjesland*, 7 (1955-1956), p. 73-103 ; J. DE SMET, Kerkelijke gebruiken en toestanden in het Brugse Vrije, 1500-1780, in : *Biekorf*, 61 (1960), p. 137-145, 169-176.

4 In de kuststreek werd in de 17<sup>de</sup> eeuw dikwijls enkel de koorpartij van de kerk hersteld ; het schip bleef staan als ruïne die gaandeweg werd afgebroken.

barok meubilair te voorzien. Met het herstel van de kerken en van het parochiaal leven zal ook de huisvesting van de parochieherder de nodige aandacht hebben gekregen. De herstelling en de heropbouw van de pastorieën hing echter ook af van de bereidwilligheid van de tiendheffers – waarvan de houder van het patronaatsrecht meestal de belangrijkste was – die moesten instaan voor een passende huisvesting van de pastoor. Klachten en processen tonen aan dat de tiendheffers dikwijls de herstelwerkzaamheden op de lange baan schoven of enkel de allernoodzakelijkste reparaties wilden uitvoeren. Economisch belang hadden ze er ook al niet bij.<sup>5</sup>

De meeste “pastorele huizen” zijn in de loop van de 18<sup>de</sup> eeuw verbouwd of vervangen geworden. Ten tijde van keizerin Maria-Theresia (1740-1780) en van haar zoon keizer Jozef II (1780-1790) maakten de Oostenrijkse Nederlanden een rustige tijd door na de vele oorlogsjaren. De kerken waren in goede staat en kunstvol bemeubeld. De herstellingen of vernieuwingen aan de pastorieën waren intussen ongeveer een eeuw geleden gebeurd en in die tijdspanne had men ook nieuwe bouwstijlen, nieuw comfort en nieuwe behoeften leren kennen. Dat zal ook de pastoors niet ontgaan zijn. Maar de tiendheffers hadden nog altijd de financiële touwtjes in handen en gerestaureerde of nieuwe pastorieën waren niet hun eerste zorg. Daarenboven werd een uniform beleid bemoeilijkt door regionale regels en wetten en door de verschillende interpretaties die men gaf aan de ordonnanties van de Aartshertogen (28 maart 1611, 2 oktober 1613).<sup>6</sup>

Het was dan ook wegens die moeilijkheden dat op 25 september 1769 een keizerlijke ordonnantie werd uitgevaardigd waarin de tiendheffers eraan herinnerd werden dat ze moeten instaan voor de bouw en het onderhoud van kerken en pastorieën. De tekst van het decreet zegt o.m. : “Nous déclarons que l’obligation de fournir à la construction, restauration, réparation et entretien des églises paroissiales au plat pays et des édifices qui y sont attachés ainsi qu’à celles des presbytères ou maisons pastorales est une charge essentiellement inhéren-

---

5 Daarentegen had bijv. een (kerkelijke) eigenaar van een hoeve er alle belang bij dat zijn pachters in goed onderhouden gebouwen woonden en werkten.

6 *Tweeden Placaet-bouck van Vlaanderen*, Gent, 1629, p.37-39.

te aux dîmes ecclésiastiques et qui doit être supportée par elles, de quelque nature ou qualité qu'elles soient, ...".<sup>7</sup>

Die steun vanuit de burgerlijke hoek kwam de pastoors goed van pas<sup>8</sup> en het gevolg was blijkbaar een grotere bouwactiviteit. In de tijdens de laatste decennia van de 18<sup>de</sup> eeuw voorgelegde bouwplannen zien we zowel verbouwingen als nieuwbouw. Deze pastorieën zijn opgetrokken in een eenvoudige Lodewijk XV- en Lodewijk XVI-stijl ; de aankleding met schouwen, stucwerk e.d. is over het algemeen sober gehouden. Deze nieuwe pastorieën gaven een eigentijds accent in het traditioneel dorpsgezicht, bijzonderlijk als het huizen met een verdieping waren.

Zoals reeds vermeld, waren de tiendheffers er meestal niet vlug bij om aan de wensen en klachten van "hun" pastoors gevolg te geven. Om zich te informeren over de gegrondheid van de vraag zonden de tiendheffers – of de belangrijkste onder hen – enkele ambachtslui ter plaatse om de materiële toestand van het gebouw te onderzoeken. Zo zien we dat bijv. in de tweede helft van de 18<sup>de</sup> eeuw het Brugse Sint-Donaaskapittel meermaals de meester-timmerman en architect Emmanuel van Speijbrouck (1726-1787) samen met een metselaar uitstuurt op onderzoek<sup>9</sup> (afb. 1). Deze stellen dan een verslag op en maken een begroting en enkele tekeningen – met daarbij de "bestaande toestand" als het om verbouwingen gaat – als basis voor een aan-

---

7 J. DE LE COURT, *Recueil des ordonnances des Pays-Bas autrichiens*, 3<sup>e</sup> série (1700-1791), t. 9 (1763-1769), Brussel, 1897, p.533-535.

In het *Eerste deel van den zesden Placcaert-boeck van Vlaenderen...*, Gent, 1786, staat op p. 171-174 de officiële Nederlandse vertaling van het decreet van 25 september 1769. Het eerste artikel luidt als volgt : "Wij verklaeren dat de obligatie van te voorsien tot de bekostinge der bouwing, herstelling, reparatie ende onderhoud der Parochiale Kercken ten platten-lande ende de Gebouwen die daer aen gevoegt zyn, mitsgaders der Presbyterien ofte Pastorele Huysen, is eenen last de Geestelycke Thienden essentiyck inhererende, ende den welcken door de selve moet gedraegen worden van wat nature ofte qualiteyt die souden mogen wesen, selfs al waer het saccken die door Weirelycke Persoonen wierden beseten ;...".

8 Pastoor Jacob Benteyn van Westkapelle verwijst in zijn brief dd. ? mei 1770 naar de Raad van Vlaenderen naar het decreet van 25 september 1769 waarin staat dat "de geestelycke thiendeffers in obligatie staen aen den pastor der prochie te besorgen eene decente en souffisante wooninge naer staet en conditie".

9 E. van Speijbrouck is voornamelijk bekend als architect van de kerk (1775-1788) van de Duinenabdij te Brugge, evenals van enkele huizen in deze stad. In onze bijdrage wordt hij hier vermeld i.v.m. de pastorieën te Wijtschate (1757), Aartrijke (1765), Bekegem (1773), Wingene (1774), Esen (1782-'4) en Oostkerke (1784).

*Acte*  
 Ontfanghen van Charles Coutrui als ontfanghen van  
 D' Inrichting der Cathedraels kercke van St' Donaes in Bruggen,  
 de somme van vijf ponden vier schellyngt grooten, over op den  
 5. 6. ende 7. maart 1757. ghevoijaget w hebben naer de  
 prochie van Wijtschate tot etamijieren het pastoreel hijs aldax  
 helve te leggen in plan, met het maken van alle de noodige  
 teekeningen in t'nette. Ende formeren de conditien van de  
 te doene aanbesteding als andere d'obijeren, desen 13.  
 april 1757. *Eugenius Goddijn 1757*  
*Y. S. 5. 4. 07* *Emanuel van Speijbrouck 1757*

1. E. van Speijbrouck en E. Goddijn verklaren 5-4-0 lb. ontvangen te hebben voor hun inspectie van de pastorie van Wijtschate op 5-7 maart 1757, het maken van de tekeningen en het opstellen van de voorwaarden voor de aanbesteding (Brugge; Bisdomarchief, F. 401).

besteding. Maar vooraleer men zo ver is, volgt er dikwijls nog eerst een administratieve lijdensweg met nog nieuwe verslagen en onderhandelingen met tiendheffers. Herstellingen aan deuren en vensters zijn geen moeilijke opgaven, maar voor klachten over vochtige muren, over wateroverlast in de kelders, over te laag liggende vloeren of over de rookhinder door slecht trekkende schouwen is er niet altijd onmiddellijk een oplossing. Verbouwingen met erbijhorende slopingen, verhogen van muren, vervangen van haarden door Franse schouwen, veranderen van functies vragen ook al meer technisch inzicht. Financieel moeilijk wordt het als men tijdens een verbouwing vaststelt dat het gedeelte dat men wilde bewaren in te slechte staat is en ook moet worden afgebroken, met als gevolg een gans nieuw gebouw met onvoorziene financiering. Maar soms blijkt nieuwbouw niet veel duurder te zijn dan een verbouwing (cfr. Vladslo).

De tekeningen die de 18<sup>de</sup>-eeuwse ontwerpers van de bestaande toestand van een pastorie maken, zijn belangrijke documenten voor de kennis van het oude, meestal 17<sup>de</sup>-eeuwse gebouw. We vinden deze

gelijkvloerse pastorieën terug in Esen, Hoeke, Klemskerke, Markegem, Oostkerke, Reninge, Sint-Jacobskapelle en Westkapelle. Daaruit blijkt dat er zoveel soorten plattegronden bestaan als er pastorieën zijn. Sommige waren kennelijk niet in eenmaal tot stand gekomen.<sup>10</sup> Er zijn smalle pastorieën waarvan de kamers telkens de hele breedte in beslag nemen. Soms is de ligging van de kamers niet erg praktisch, bijv. de ligging van de keuken t.o.v. de eetkamer of de plaats van de trappen. Voor de pastoor wordt een eigen slaapkamer vermeld; indien dit niet het geval is, is de hoogkamer – minder vochtig door de ligging boven de kelder – de aangewezen plaats. Voor de meid is er een enkele keer een afzonderlijk kamertje voorzien of staat een bedkoets in de keuken, maar meestal is de slaapplek een bedstede op de zolder.

De nieuwe pastorieën, in het bijzonder deze uit de tweede helft van de 18<sup>de</sup> eeuw, hebben een overzichtelijker plattegrond met een centrale gang en kamers aan weerszijden daarvan. Een goed voorbeeld is de nog bestaande pastorie te Oostkerke (Damme) (afb. 2). Deze 18<sup>de</sup>-eeuwse pastorieën hebben zowel één als twee bouwlagen. De meeste gelijkvloerse pastorieën zijn in de loop van de 19<sup>de</sup> eeuw met een verdieping verhoogd geworden<sup>11</sup> om daar slaapkamers te kunnen inrichten.<sup>12</sup> Opvallend is wel dat ook in kleine parochies pastorieën met een bovenverdieping worden gebouwd; soms is die eerste verdieping enkel aan de voorzijde uitgebouwd en schuilt het overeenstemmende achtergedeelte onder het zadeldak (cfr. de doorsnede van de pastorie te Oostkerke, afb. op p. 74).

In de 19<sup>de</sup> eeuw kent het parochiaal leven een grote opbloei en overal worden scholen en kloosters gebouwd. De pastorie is dan niet enkel een woonhuis, maar tevens een centrum van een netwerk van parochiale organisaties. Kleine of onpractische pastorieën worden verbouwd en vergroot, of ze worden gesloopt en vervangen door eigentijdse bouwsels.

---

10 In hun verslag over de pastorie van Westkapelle (dd. 5 september 1769) schrijven de Brugse ambachtslieden S. Swijnsdau en F. de Smedt dat naar hun mening de pastorie “in differente stonden met stucken ende brocken daer aenghebauwt” is (cfr. infra).

11 Een voorbeeld: de pastorie van Loppem, in 1757 gebouwd als een éénlaagshuis van vijf traveeën, werd een eeuw later, in 1857 met een verdieping verhoogd.

12 Verscheidene pastorieën werden op die manier verbouwd door de provincie-architect Pierre Buyck (1805-1877).



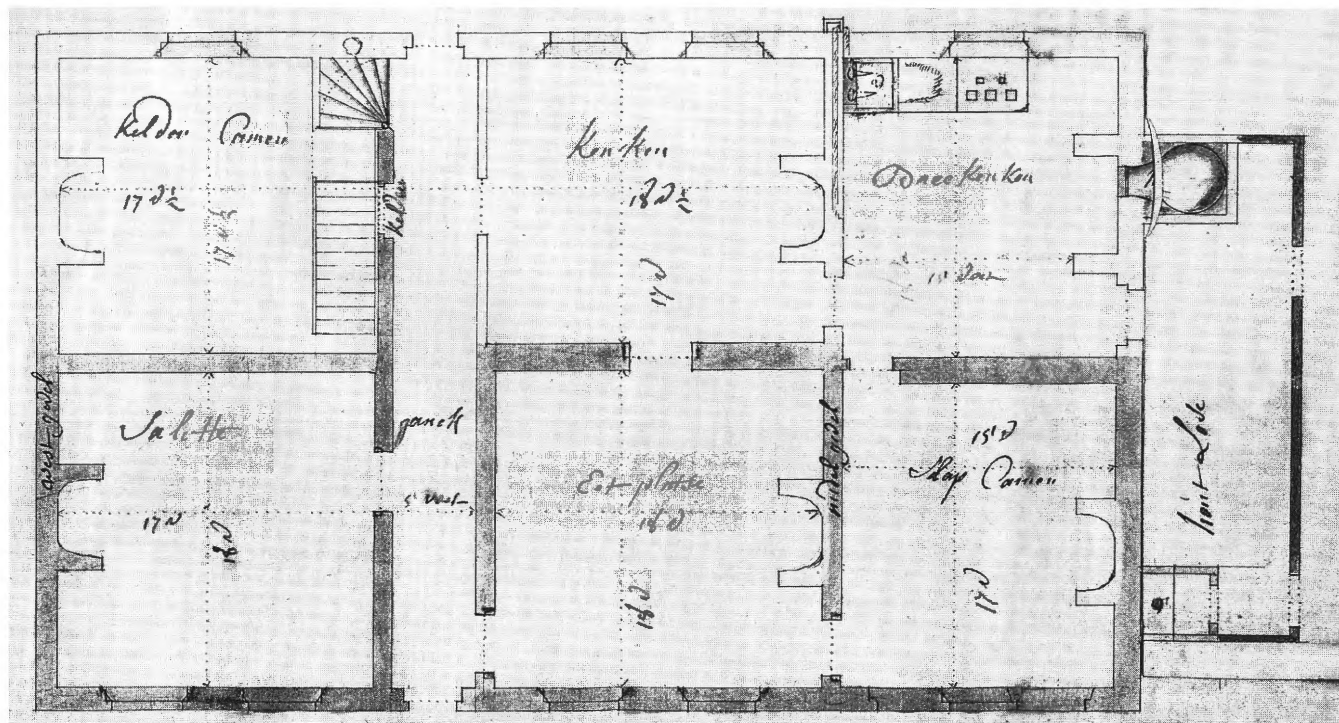
2. De pastorie te Oostkerke (bij Damme) (Foto L. Devliegher, 2006).

Ook in de loop van de 20<sup>ste</sup> eeuw worden pastorieën afgebroken, maar dan meestal omdat ze niet meer beantwoorden aan de moderne levenswijze. Daarbij komt dat tijdens de Eerste Wereldoorlog in de frontstreek (het gebied rond Ieper en rond de IJzer) talrijke pastorieën vernield zijn geworden. Met de 20<sup>ste</sup>-eeuwse nieuwbouw is, spijtig genoeg, heel dikwijls ook het klassieke beeld van de statige pastoorswoning verloren gegaan. De laatste jaren heeft nu ook de achteruitgang van het parochiaal-kerkelijk leven een onverwacht gevolg voor de pastorieën meegebracht. Inderdaad, als een parochie niet langer over een eigen pastoor beschikt en de pastorie bijgevolg niet langer bewoond is, zal de eigenaar – meestal de gemeente – mettertijd het huis verkopen. We kunnen dan enkel hopen dat de nieuwe eigenaar het historisch patrimonium met passende zorg, en het liefst zonder veel veranderingen, zal beheren.<sup>13</sup>

13 In het Brugse Vrije meet een voet 0,274 m en een duim 2,49 cm, in de kasselrij Ieper meet een voet 0,273 m, in de kasselrij Kortrijk 0,297 m, in de kasselrij Veurne 0,278 m. P. VANDEWALLE en J. MERTENS, *Metrologisch Vademecum voor Vlaanderen*. Brugge, 2003.

Allee, saele : gang ; blockcassijn : houten kozijn ; fenteneel : binnenluik ; gemeij-





3. Aartrijke, pastorie. Plattegrond voor de aanbesteding op 5 september 1765, opgemaakt door E. van Speijbrouck en E. Goddijn. Het voorgedeelte (donkere kleur) is een gedeelte van de toen bestaande pastorie.

## Aartrijke<sup>14</sup>

Op 5 juni 1765 maken Emmanuel van Speijbrouck, timmerman, en Eugenius Goddijn, metselaar, beide uit Brugge, een begroting op voor "een nieuw pastoreel hujs" te Aartrijke. "Voor eerst het maecten van alle de bujten meuren op een steen en alf dicke, ende twee gevels tot de hoogte van de schaerbalcke tot een steen en alf dicke, ende daer boven een steen dicke, met het maecken van een vautekelder, soo groot als de hoogcamer is, met het maecken van alle de binne-meuren op eenen steen dicke,..." Verder worden o.m. nog vermeld vloeren van rode ongeglazuurde tegels ("tuijmelaers"), drie "onderwercken van fransche schauwen", drie komforen ("caffoiren"), een watersteen, een regenbak (voor 30 tonnen water), een bakoven, zes paneeldeuren, zes binnendeuren en drie buitendeuren, twee kamertjes op de zolder, acht "opschuivende glascassijnen" met binnenluiken ("fenteneelen"), vijf kleine vensters, twee standvensters en twee "staende vensters" boven de voor- en achterdeur, een "glaese spinde" in de keuken, een schotelhuis, een houtloods. De kap bestaat uit drie gebinten. Bij die begroting horen – niet bekende – tekeningen. Van Speijbrouck en Goddijn begroten hun voorstel op 700 lb. gr. wisselgeld.

Op 23 juni van hetzelfde jaar stellen dezelfde ambachtslui een nieuwe begroting voor voor het maken van "eene veranderinghe van het pastoreel hujs", met verwijzing naar een plan (afb. 3). Het betreft ditmaal gedeeltelijk nieuwbouw en gedeeltelijk afbraak en verbouwing van de bestaande pastorie. De meeste elementen uit de vorige begroting komen terug, bijv. de rode tegelvloer, de twee kamertjes (onder het mansardedak), de drie Franse schouwen, de acht schuifra-

---

ne : overloop ; houtloge : houtstal ; kelderkamer : hoog- of voutekamer ; caffoir : komfoor 1. gemetselde bank met openingen (met roostertje waarop houtskool) aan de bovenkant en openingen aan de voorkant voor de luchttoevoer en het wegruimen van de as, 2. de eigenlijke roosteropening ; prevaet, commoditeit, vertrek : toilet ; salette : grote kamer ; siterne : regenbak, regenput ; spinde : kast voor eetwaren (soms onder trap ingebouwd) ; standvenster : dakkapel ; tuimelaar : ongeglazuurde tegel ; vuren : sparrenhout ; watersteen : gootsteen ; watervenster : buitenluik.

14 BRUGGE, Rijksarchief, Brugse Vrije, bundel 640 ; Kaarten en Plannen 685. Het artikel "Het pastoreel huis te Aartrijke in 1765", in *Heemkring D. Jonckheere*, 12 (1988), p. 65-69, door M. Desmedt, gebruikt enkel de "conditien" en het grondplan van de aanbesteding van 5 september 1765.

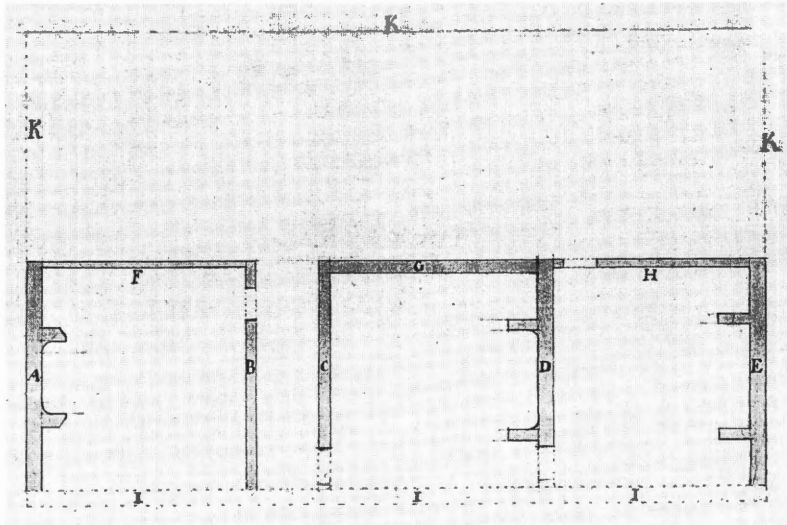
men. Het hele werk wordt ditmaal begroot op 442 lb. gr. wisselgeld. Op 5 september 1765 vindt de aanbesteding plaats “in tack en block” voor “het maecken ende veranderen van het pastoreel huijs” ; in de bijhorende “conditien ende bespreken” worden nog enkele zaken nader toegelicht. Men ziet af van het voornemen om van de bestaande keuken het schotelhuis te maken. In de voutekamer krijgen twee oude vensters een plaats.<sup>15</sup> In de vensters van de voorgevel wordt Frans glas geplaatst, in de ramen van de achtergevel Hollands glas. Er wordt nog eens op gewezen dat van de drie voorziene Franse schouwen er twee – in de te behouden eet- en slaapkamer – een verbouwing zijn van bestaande schouwen. De vloer bestaat uit blauwe tegels. In de nieuwe kelder worden vier stenen wijnbakken geplaatst.

Het werk wordt toegewezen aan de metselaar François de Smedt en de timmerman Jacobus Gombert voor de som van 334-15-0 lb. gr. wisselgeld. Het aanbestede grondplan voorziet in het behoud van het voorgedeelte van de oude pastorie, nl. de salette, de gang, de eetkamer en de slaapkamer ; het geplande nieuwe achtergedeelte omvat de kelder waarboven de hoogkamer, de trap naar de zolder, de gang, de keuken, de bakkeuken met de oven ; tegen de oostgevel staat de houtstal.

Helaas, op de bouwwerf duiken al vlug problemen op. Uit een nota van de Smedt (dd. 23 januari 1766) en het daarop volgend verslag van een onderzoek ter plaatse door metselaar Hendrik Bultijnck (dd. 3 februari 1766) blijkt dat de 60 voet-lange en 9½ voet-hoge voorgevel de voorziene verhoging van 4½ voet niet kan dragen en derhalve volledig moet worden af- en uitgebroken. Dit gebeurt, maar daarna zijn de moeilijkheden niet van de baan. Op 12 maart komt Bultijnck opnieuw ter plaatse (afb. 4). Zijn oordeel is vernietigend : alle muren zijn in slechte staat en daarenboven zal de verbouwing van de oude schouwen D en E in de eet- en slaapkamer de toestand nog verergeren. Onder de nieuw te maken funderingen van de voorgevel I en van de achtergevel K is het nodig 10 voet-lange heipalen in de grond te slaan. Wat er uiteindelijk van de oude pastorie zal blijven staan, is geen voldoende reden om het nieuwe gebouw op die plaats op te trekken wegens de grote kosten van het heiwerk in de moerasachtige ondergrond.

---

15 Op het oorspronkelijk plan van de aanbesteding is daar één venster getekend.



4. Aartrijke, pastorie. Toestand op 12 maart 1766, opgenomen door H. Bultijnck. De voorgevel I en het achtergedeelte van het huis (omtreklijn K) zijn afgebroken. Van links naar rechts: de salette, de gang, de eetplaats en de slaapkamer.

Blijkbaar heeft men de opmerkingen en de waarschuwingen ter harte genomen : alles wat van het oude gebouw rest wordt gesloopt en er wordt op 17 april 1766 een nieuwe aanbesteding voor het metsel- en timmerwerk gehouden. Uit de "conditien" voor de twee aanbestedingen weten we dat het mansardedak opgebouwd is met twee schaargebinten (met schaarbalken van 30 voet lang) ; op de zolder voorziet men vier kamertjes. Er zijn negen schuiframen en daarnaast nog vier vensters in de twee eindgevels. De vloertegels worden nader beschreven<sup>16</sup>.

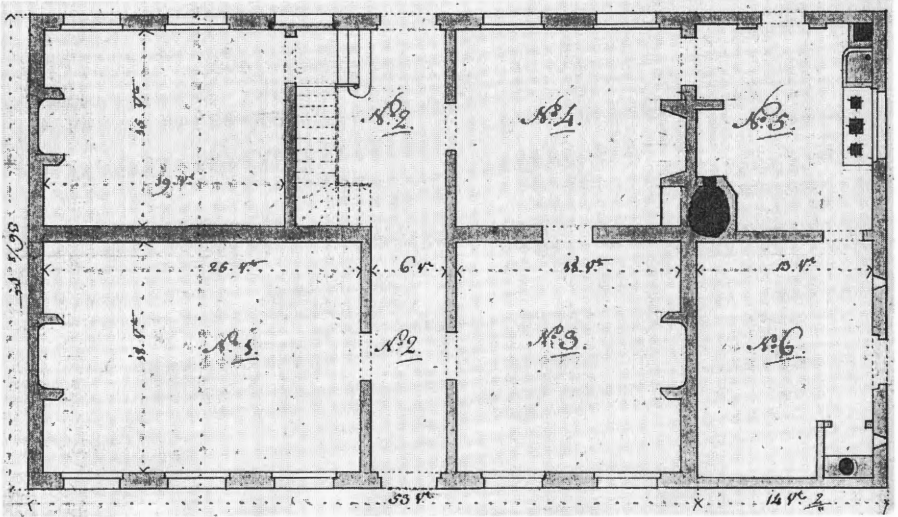
- 16 Uit de "conditien" van 17 april 1766 : "2. Voorts sal den aennemer moeten delven tot het maecten de fondamenten van de buijte meuren, eyntgevels, ende middelmeur ter diepte van twee en alf voeten ofte meer volghens de ghelegentheijt van den grondt dicke twee steenen, van beyde syden recht naer den draet gevrocht, ende de gonne vande kelder, ter diepte van 5 ? voeten ofte meer volghens den heesch van het werck...3. Voorts sal hij aennemer op de selve fondamenten moeten maecten den voor ende achtermeur, ter hoogte van 14 voeten, den middelmeur, ter hoogte van 13 voeten, ende eyntghevels, ter hoogte van de schaarbalck, alle op 1 ? steen dicke en het resteren van eyntgevels opperwaerts op een steen dicke,...4. Voorts sal hij nogh moeten delven tot maecten alle de fon-

I.v.m. met de laatste bouwplannen bestaan er enkele tekeningen. Er is een grondplan van H. Bultijck, gedateerd 1766 (afb. 5). Het hoofdgebouw telt zes traveeën. Links van de gang ligt de grote salette (25 x 18 voet) en daarachter de hoogkamer; rechts van de gang bevinden zich de eetkamer en de keuken. In de aanbouw zijn de bakkeuken (met de oven, drie komforen, watersteen en regenbak voor 20 tonnen) en de houtstal ondergebracht. Een andere, anonieme plattegrond keert het plan om zodat de hoogkamer, de trap, de keuken en het schotelhuis aan de voorkant liggen; zelfs het buitentoilet heeft zijn deur naar de voorzijde (afb. 6). Bij dit tweede grondplan – dat maar vijf traveeën telt – horen ook een tekening van de voor-, achter- en zijgevel, een doorsnede van het huis en een kaspant (letter A) (afb. 7-8). Opvallend is dat zowel in het grondplan als in de doorsnede geen trap is naar de hoogkamer.<sup>17</sup>

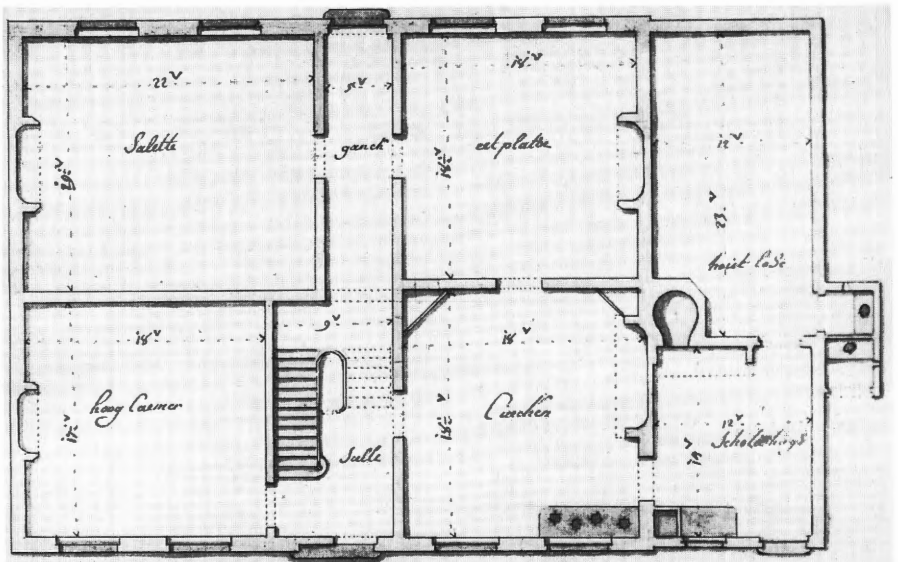
---

damenten der binnemeuren ter diepte van twee voeten (salvo justo) ende ter dicke van een en alf steen, op welcke fondamenten hij aennemer sal moeten maecken de binnemeuren ter hoogte van 13 voeten (ofte oppercant van de balcken) ter dicke van eenen steen. 9. Voorts sal den aennemer moeten legghen alle de vloeren, te weten den vloer geteeckent N<sup>o</sup> 1, 3 en 4 met geslepen tumelaers, den vloer n<sup>o</sup> 2 met de voetsteenen commende uijt den ouden bauw, den vloer n<sup>o</sup> 5 met Doornycksche voetsteenen, ende den vloer n<sup>o</sup> 6 met bricken als oock de planckieren rondt den geheelen bauw met oude bricken van de beste soorte commende van den ouden bauw op sijn cant ter breedte van vijf voeten,...13. Voorts sal hij aennemer alle de meuren moeten regh t maecken naer den draet, in sijn loot en goede verbande, van drie tot drie laeghen begieten, ende het steen wel nat maecken om alsoo te beter te connen cleven en dunnekens in syn moortel, van bujten alle afgedagt, en van binnen effen gheplaestert; jmmers alles naer den heesch van het werck. 14. Den aennemer sal moeten het calck blusschen tot maecken den moortel, waertoe hij het sandt sal moeten delfven ende leveren, maer mogende ghebruycken een deel sandt tot twee deelen calck, wel mengelen ende maecken 14 daeghen aeler de selve sal mogen vervroght worden binnen welcken tydt de selve sal moeten 2 a 3 mal versteken worden met soo weijnig water als het mogelyck is om volghens den heesch te verwercken.”

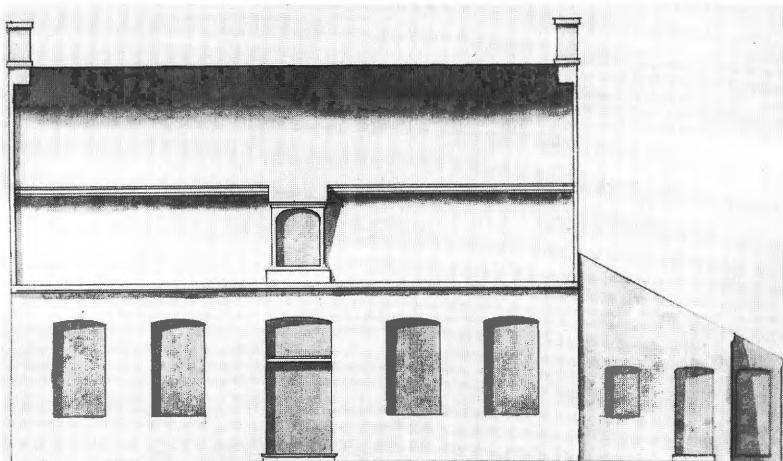
17 Dit is ook het geval in de pastorie te Oosterkerke.



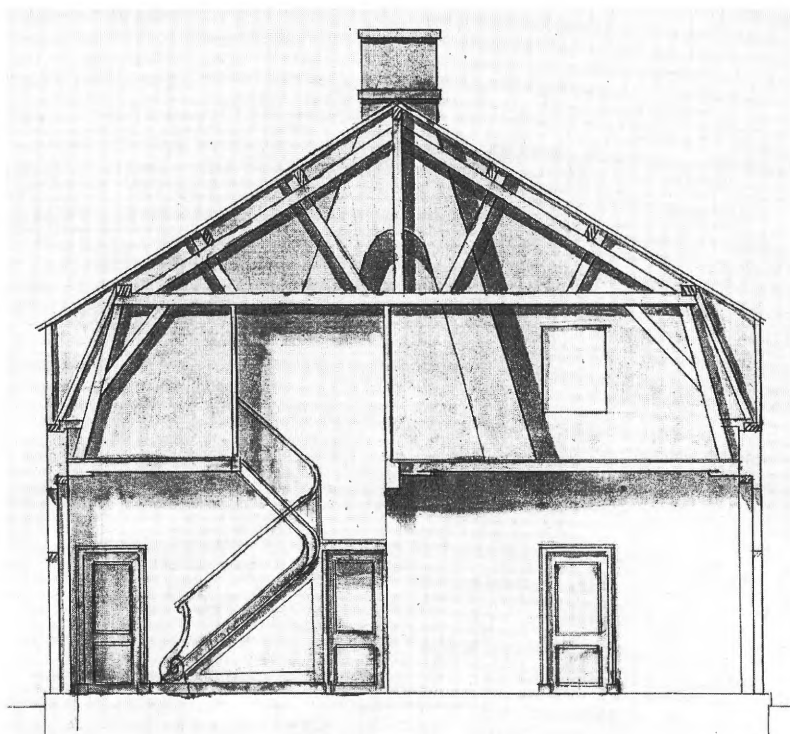
5. Aartrijke, pastorie. Grondplan getekend door H. Bultijnc, 1766. "1. salette, daarachter hoogkamer en trap, 2. gang, 3. eetkamer, 4. keuken, 5. bakkeuken en schoothuis, 6. houtstal en toilet".



6. Aartrijke, pastorie. Grondplan, 1766 (?)



7. Aartrijke, pastorie. Vooraanzicht, 1766 (?)



8. Aartrijke, pastorie. Doorsnede in de gang, 1766 (?)

## Bekegem<sup>18</sup>

Op 14 mei 1773 begroot Emmanuel van Speijbrouck uit Brugge, het metsel-, hout- en ijzerwerk voor de nieuwe pastorie op 489-17-0 guldens<sup>19</sup>.

De pastoriegevel is – overmeten – 45 voet lang en heeft maar drie traveeën ; links is er een aanbouw (waarin H I K L) (afb. 9). Het grote aantal vensters en de vermelding van waterventers (buitenluiken) aan de benedenvensters<sup>20</sup>, zouden kunnen wijzen op de aanwezigheid van een bovenverdieping. In de 8 voet-brede middengang (“voorsalle” A en “achtersalle” G) ligt de trap M naar de verdieping. Aan de rechterkant van de gang bevinden zich vooraan een kleine vensterloze plaats (“slapplatse” E) van 7 x 5 voet en ernaast het kabinet D dat enkel toegankelijk is vanuit de grote salette C. Aan de andere kant van de gang liggen achter elkaar de ongeveer even grote keuken F en de eetkamer B. In de keuken zijn er vier komforen ; in de brede schouw bevindt zich de ovenmond. Vanuit de keuken komt men in het schoothuis I met de regenbak en de watersteen, en vandaar in de bergplaats voor het hout (“hautloge” K). Het toilet H leunt aan tegen de bakoven L.

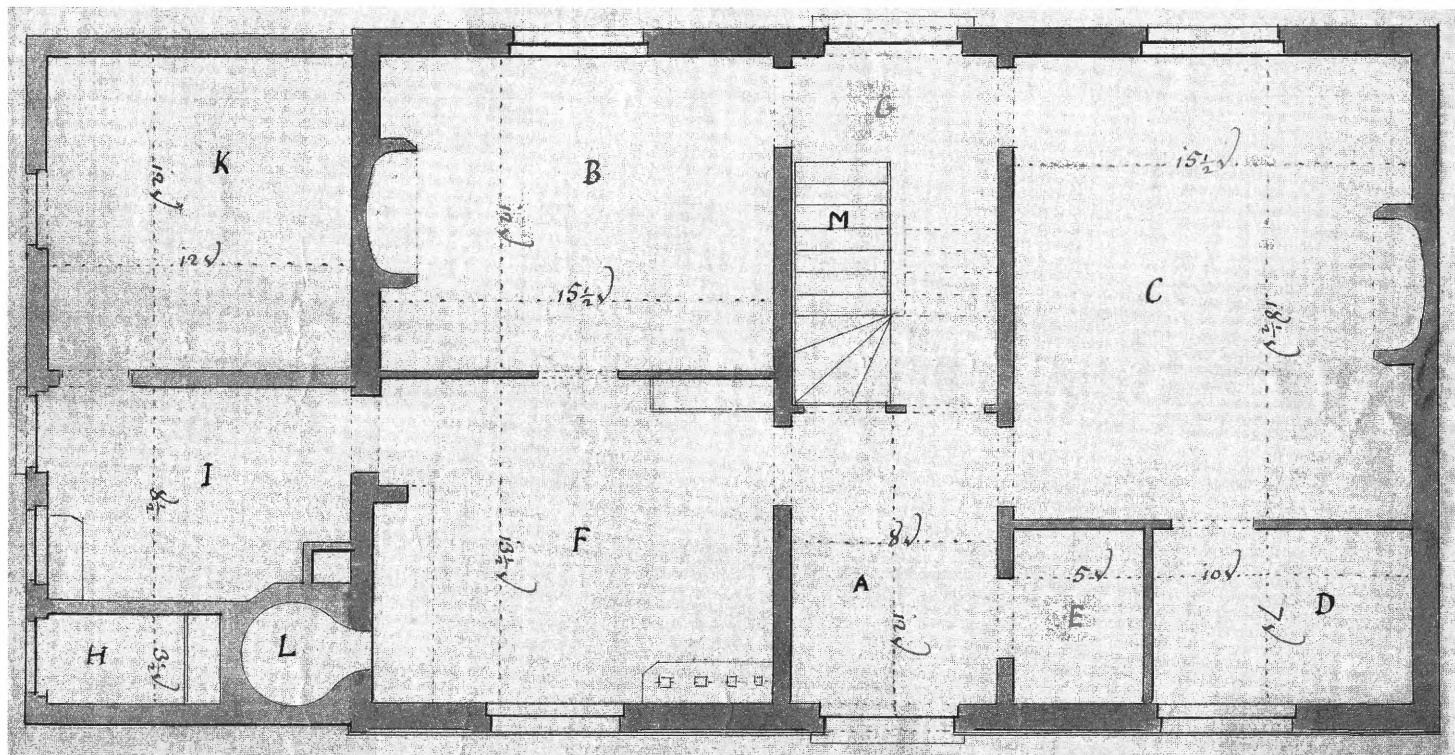
---

18 BRUGGE, Archief Bisdom, Reeks F 19. De pastorie, die op de benedenverdieping nog verscheidene oorspronkelijke elementen bevatte, werd in 2005 gesloopt.

19 Steenbakker B. F. Van den Abeele uit Nieuwpoort leverde in 1773 79.000 bakstenen voor de prijs van 592-10-00 guldens courant (aan 7-10-00 guldens per 1000 stuks, vervoer inbegrepen). De steen wordt geleverd op de dijk van de Bourgognevaart. “Den schipper sal soo verre varen als dat hij vlotten can en dan eene partije lossen en dan wederom soo verre varen en aldaer wederom lossen ende soo voorts tot dat hij niet verder en sal connen varen, en als het dan nogh voordier moste met cleene schuijten vervoert worden dan waere het wederom een accoord te maken met den schipper, dogh den schipper seght mij dat het steen op eenen ende den selven dyck moet gelost worden en dat het weinigh schilt dat het vaerdeken verder loopt” (brief van van den Abeele, 23 maart 1773). In een brief van 13 juli 1773 i.v.m. een lading baksteen die op komst is, schrijft van den Abeele o. m. “Men heeft mij gerapporteert dat er nogh menigthe van steen licht jnden Bourgonnevaart, de gonne geleverd hebbe jnde Paesschenweke ende volgende zoodat de landtslieden werck genoegh hebben om toe te voeren.”

20 “Timmerwerck... derthien cassijnen en waeterventers aen de goene omleege, met vijf buijte deuren en veerthien binne deuren, spindeboorden, decksels op den regenback en bril op het prevaet...”. Over een eventuele oorspronkelijke bovenverdieping zou het dossier 2080/6 (Brugge, Rijksarchief, Provincie, 3<sup>de</sup> afd.) ons wellicht meer gegevens hebben verschaft, maar het dossier werd niet teruggevonden.

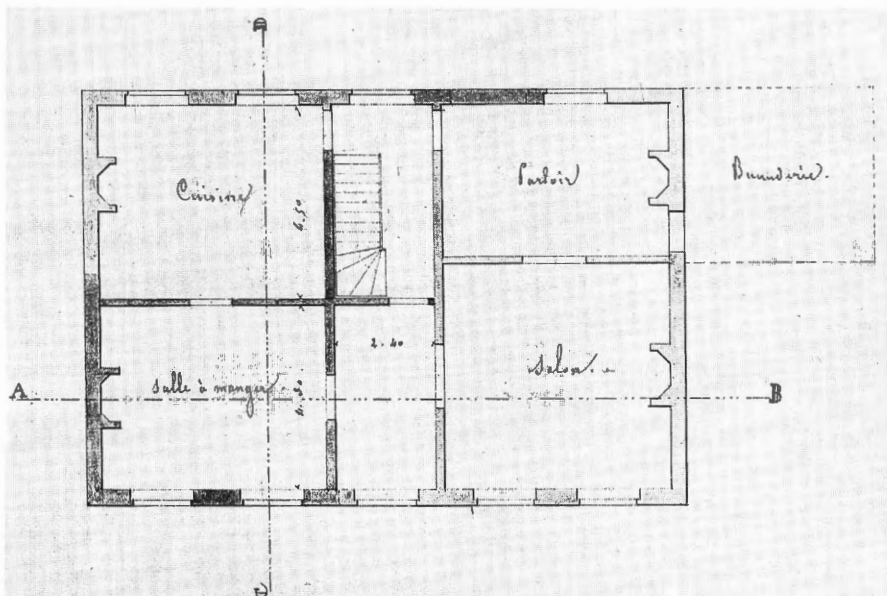




9. Bekegem, pastorie. Grondplan door E. van Speijbrouck, 1773.

## Elverdinge<sup>21</sup>

N.a.v. de verbouwing van de pastorie in 1853 wordt in het bestek (door de provinciale architect Camille Dehults uit Kortrijk) de bestaande toestand beschreven : "Den beneden is zamengesteld uit eenen salon, eene eetzael, eene spreekkamer, een kabinet, eene keuken en een waschhuis. Onder het gebroken dak, 2 slaepkamers. Het dak van 2 meters 40 cent<sup>s</sup> optrekkende, maekt men eene stegie, zamengesteld uit 4 slaepkamers en daerenboven een kabinet voor de bibliotheek." De kelder die onder de eetkamer ligt, wordt 120 cm verdiept en de eetkamer wordt volledig herbouwd. Het 18<sup>de</sup>-eeuwse mansardedak maakt plaats voor een bovenverdieping met vier slaepkamers en een kabinet (afb. 10).



10. Elverdinge, pastorie. Plattegrond door C. Dehults, 1853. De muren van de eetkamer en de muur waartegen de trap staat, zijn op de tekening rood gekleurd.

21 BRUGGE, Rijksarchief, Provincie, 3<sup>de</sup> afd. 2036.

In 1781 verklaart de toen 79-jarige pastoor Johannes Clarisse dat men na zijn dood grote herstellingen aan de pastorie zal moeten doen, misschien zelfs een volledig nieuw gebouw optrekken. Het jaar nadien onderzoekt de Brugse timmerman Emmanuel van Speijbrouck, op vraag van het Sint-Donaaskapittel, de voornoemde pastorie (verslag dd. 23 mei 1782). Enkele dagen later, op 11 juni 1782 gaan B. de Gheij, namens het Sint-Donaaskapittel, samen met een metselaar en een tegeldekker uit Diksmuide de pastorieën van Esen en Klerken (een éénlaagshuis met hoogkamer) in ogenschouw nemen. Uit de twee verslagen blijkt dat er herstelwerk te doen is aan muren, vloeren, vensters, deuren, e.d. ; daarenboven worden enkele veranderingen in de hoogkamer<sup>23</sup> en in de keuken<sup>24</sup> voorgesteld<sup>25</sup>. Op 18 mei 1783 is er opnieuw bezoek, ditmaal door E. van Speijbrouck en de Brugse metselaars Eugenius Goddijn en Hendrik Bultijnck. Naast gewone herstellingen stellen ze eveneens reeds vroeger vermelde werkzaamheden voor : “Item noodigh bevonden de geheele huijsinge alle de mueren van binnen te calleijen ende te witten, als mede alle het houtte werck t’ sij deuren ende vensters te schilderen. Item soo hebben wij voornoemde experte nog voorder geexamineert om den voorschreven huijse in eenigte deelen te connen veranderen ende verbeteren om meerder usance ende gebruijck te geven aen den heer pastor. Soo is ons advijs dat er soude noodigh sijn alle de voorschreven reparatien, benevens het veranderen de schauwen van de hoogkamer ende eedtcamer, het veranderen van de twee deuregaecten in de selve caemers, met t’ nieuwe maecken een muer in de keucken in de plaetse van een houtte weegh als oock in steen te stellen de houtte weegen

---

22 BRUGGE, Archief Bisdom, Reeks F 104 en 191.

23 “Op de kelder-kamer :... D’oude schouwe die ongemeen breed is, ende waervan de pijs op vele plaetsen geborsten is, af te breeken ende in het midden van den selven muer eene fransche schouwe te metselen van 4 v. breed, 2 1/2 v. diep en 3 1/2 hoog, volgens het plan”.

24 “In de keuke : in plaetse van den houten weeg, een muer te metselen van 1/2 steen ; de deure in ’t midden te stellen ; de confooren te weiren uijt het schootelhuijs ende 5 of 6 andere te metselen in de keuke... De confooren die ontbreeken zullen profijtiger van gegooten eijzer genoomen worden.”

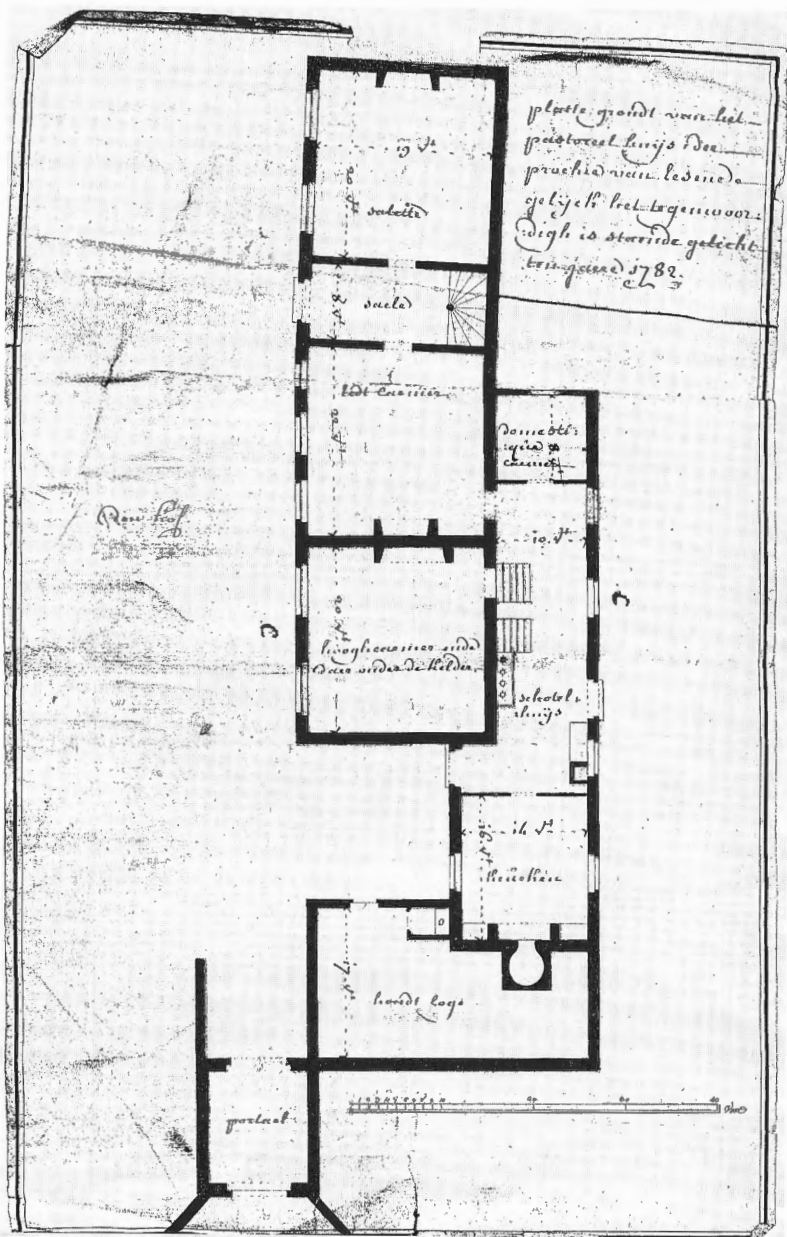
25 Een eerder ongewoon besluit is het volgende : “Bij aldien het gebruijk in het quartier van Ipre niet contrarie is, moet het heel huijs van binnen gekaleijt ende gewit worden.”

van het houtstal, met het veranderen het camerken staende op het hende van de ganck, met daer achter nogh nieuwe te maecken een camerken ofte cabinet. Alles dies aengaende conforme te maecken volgens hier nevens gevoegde plan geteeckent met de letter A sijnde in roode couleur.”

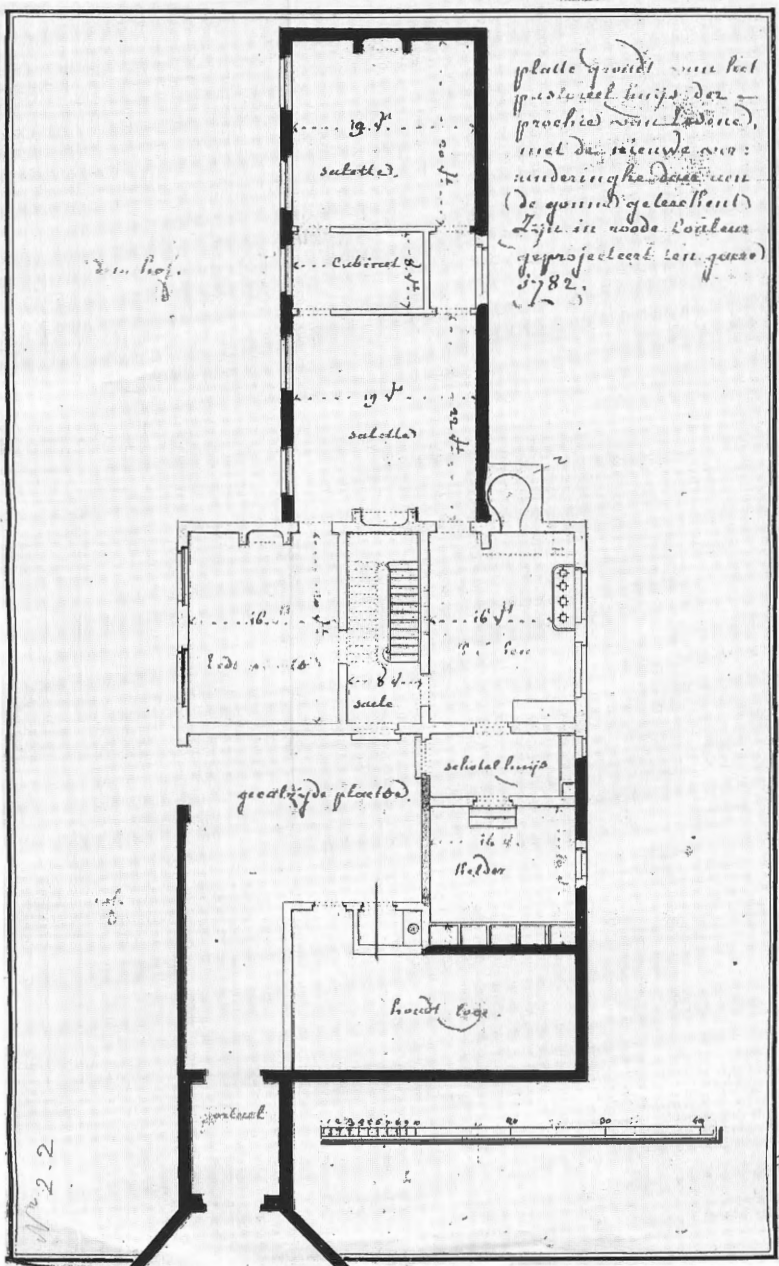
Blijkbaar is men er toen nog niet uitgeraakt, en een jaar later, op 22 juni en volgende dagen is E. van Speijbrouck opnieuw in Esen. Hij maakt nu verscheidene begrotingen op. Eerst voor een gewone herstelling : 185-13-4 lb. ; daarna voor de verandering volgens plan B (+ “alle het gonne dat er nogh moet gerepareert worden aen de oude edefitien de gonne blijven staen”) : 664-15-0 lb. ; voor een gans nieuwe pastorie volgens plan D : 843-8-4 lb. ; voor de verandering volgens plan E (+ herstel van wat blijft staan) : 436-6-4 lb. ; voor de verandering volgens plan F (+ herstel van wat blijft staan) : 356-17-0 lb.

Van al die voorgestelde plannen zijn er enkele bewaard gebleven. In 1782 tekent van Speijbrouck een grondplan van het “pastoreel huijs... gelijk het tegenwoordigh is staende.” (afb. 11).

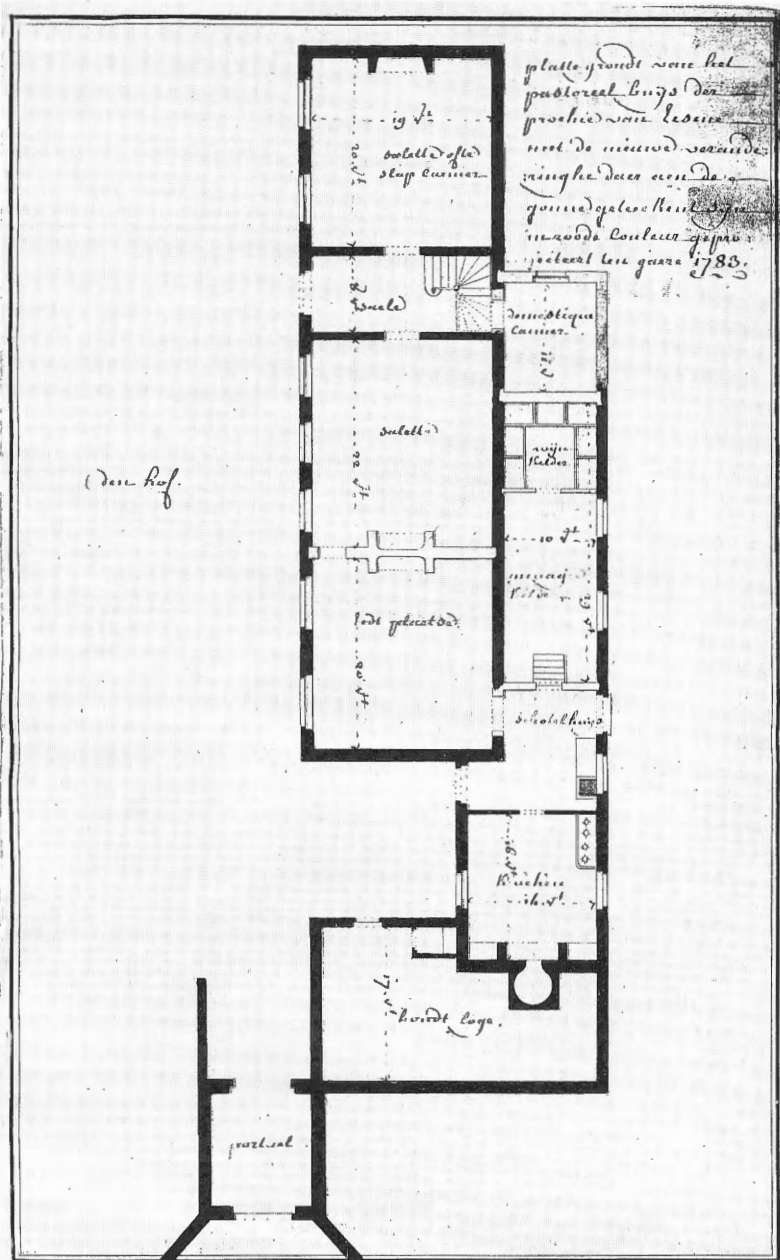
Via een portaal (op de brug boven de wal) komt men in de tuin en kijkt men op de zijgevel van een lange vleugel van acht traveeën, 73 voet lang en 22 voet breed. In het huis eindigt de gang op een spiltrap. Links van de gang ligt de salette, rechts de eetkamer en ernaast de hoogkamer die enkel bereikbaar is vanuit het schotelhuis. Tegen een gedeelte van de achtergevel zijn de “domestiquecaemer” en het lange schotelhuis (met de komforen, watersteen en regenbak) aangebouwd ; daarbij aansluitend – maar voorbij de zijgevel – staat de keuken met de bakoven. Uit hetzelfde jaar dateert een voorstel tot verbouwing die tamelijk ingrijpend is : enkel de oude salette en de eetkamer (nu tweede salette) blijven bewaard, maar de gang tussen beide wordt een kabinet ; loodrecht op die oude vleugel komt de nieuwbouw (met eetkamer, gang, keuken, schotelhuis) (afb. 12). Het onpractische plan heeft blijkbaar geen bijval gekend en in 1783 is er een nieuw plan – waarschijnlijk het hierboven vermelde plan A – dat nu eerder behoudend is (afb. 13). De twee bestaande schouwen in de salette en in de hoogkamer worden vervangen door twee nieuwe (Franse) schouwen. Een andere verandering is het verplaatsen van de kelder onder de hoogkamer naar de achterkant van het huis, op de plaats van de vroegere “domestiquecaemer” (die opschuift naar de gang) en van ’t grootste gedeelte van het schotelhuis.



11. Esen, pastorie. Bestaende toestand in 1782 opgenomen door E. van Speijbroeck.



12. Escn, pastorie. Voorgestelde verbouwing na sloping van de hoogkamer, het schoetelhuys en de keuken, door E. van Speijbrouck, 1782.



13. Esen, pastorie. Ontworpen verbouwing, door E. van Speijbrouck, 1783.

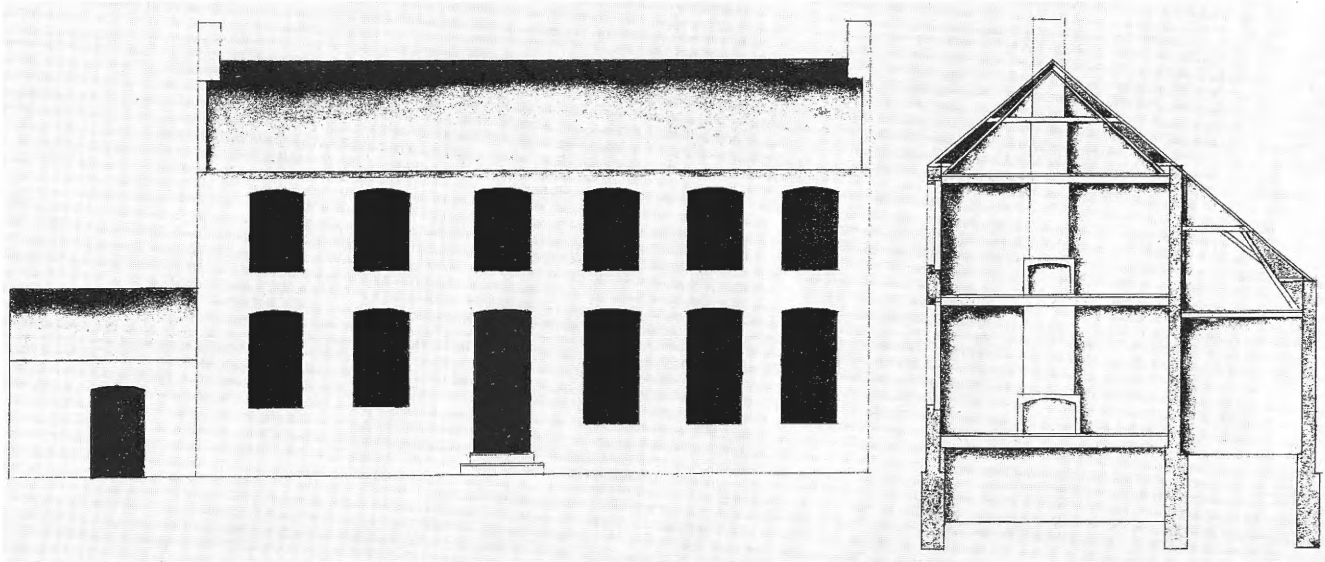
Er is nog geen akkoord, en men zoekt een andere oplossing. Een uitvoerig ontwerp (grondplan, doorsnede, voorgevel) toont een nieuwe pastorie met een bovenverdieping (afb. 14-15). Van het oude gebouw zijn de salette, de gang en de eetkamer afgebroken. De vroegere hoogkamer (nu salette E) ligt nu links van de nieuwe gang B; rechts daarvan zijn de spreekkamer en de eetkamer waardoor deze nieuwe vleugel nu tot aan de pastoriepoort op de brug komt. Op de bovenverdieping worden vier kamers ingericht. Wellicht is dit het dure plan D.

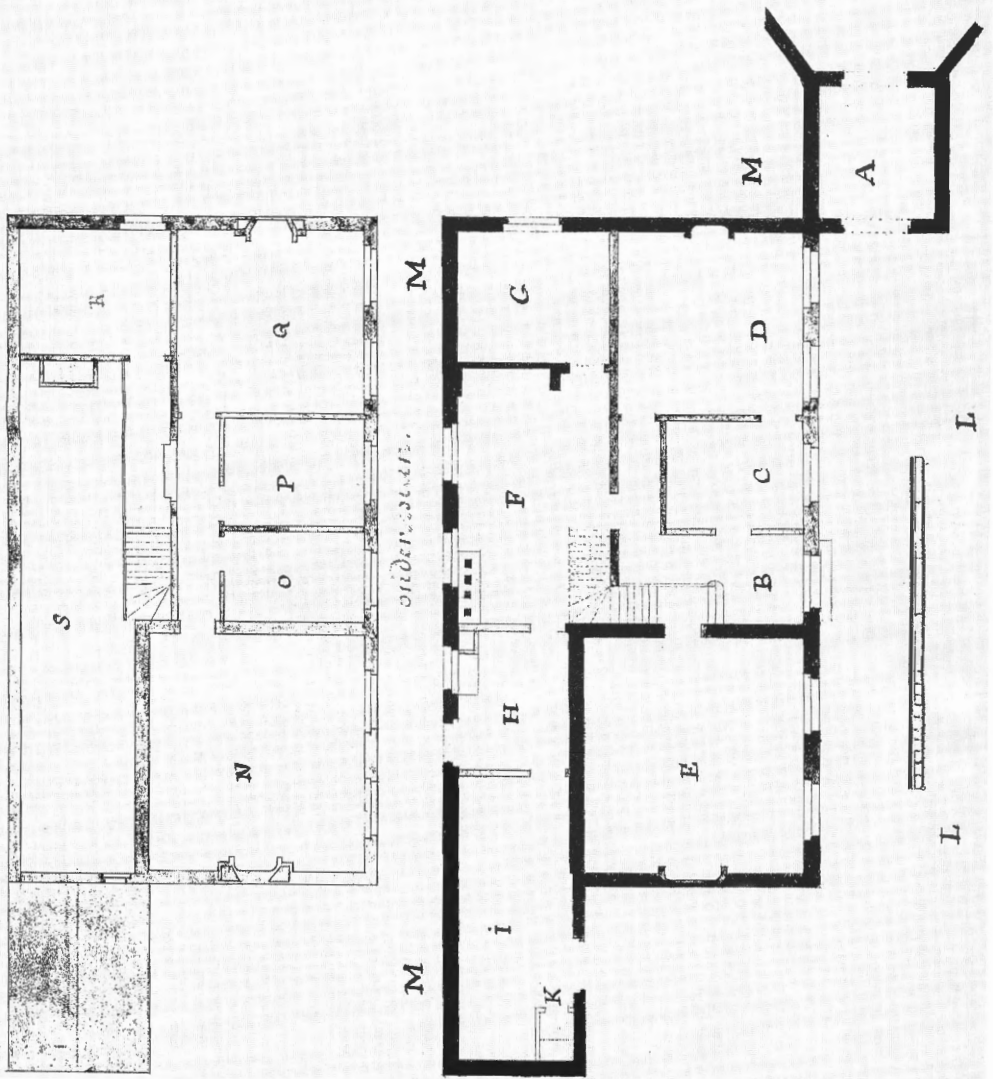
Uit 1784 dateren de ontwerpen E en F (afb. 16-17). Uiteindelijk verandert er hier niet zo veel aan het bestaande gebouw: een nieuwe muur tussen de hoogkamer en de eetplaats, een "gemeijne passagie" die het schotelhuis en de "domestiquecaemer" vangt en een herbouwde keuken en houtloge. Het verschil tussen E en F ligt in het aantal slaapkamers boven: in E zijn er vier, in F maar drie (boven de salette is het dak niet verhoogd).

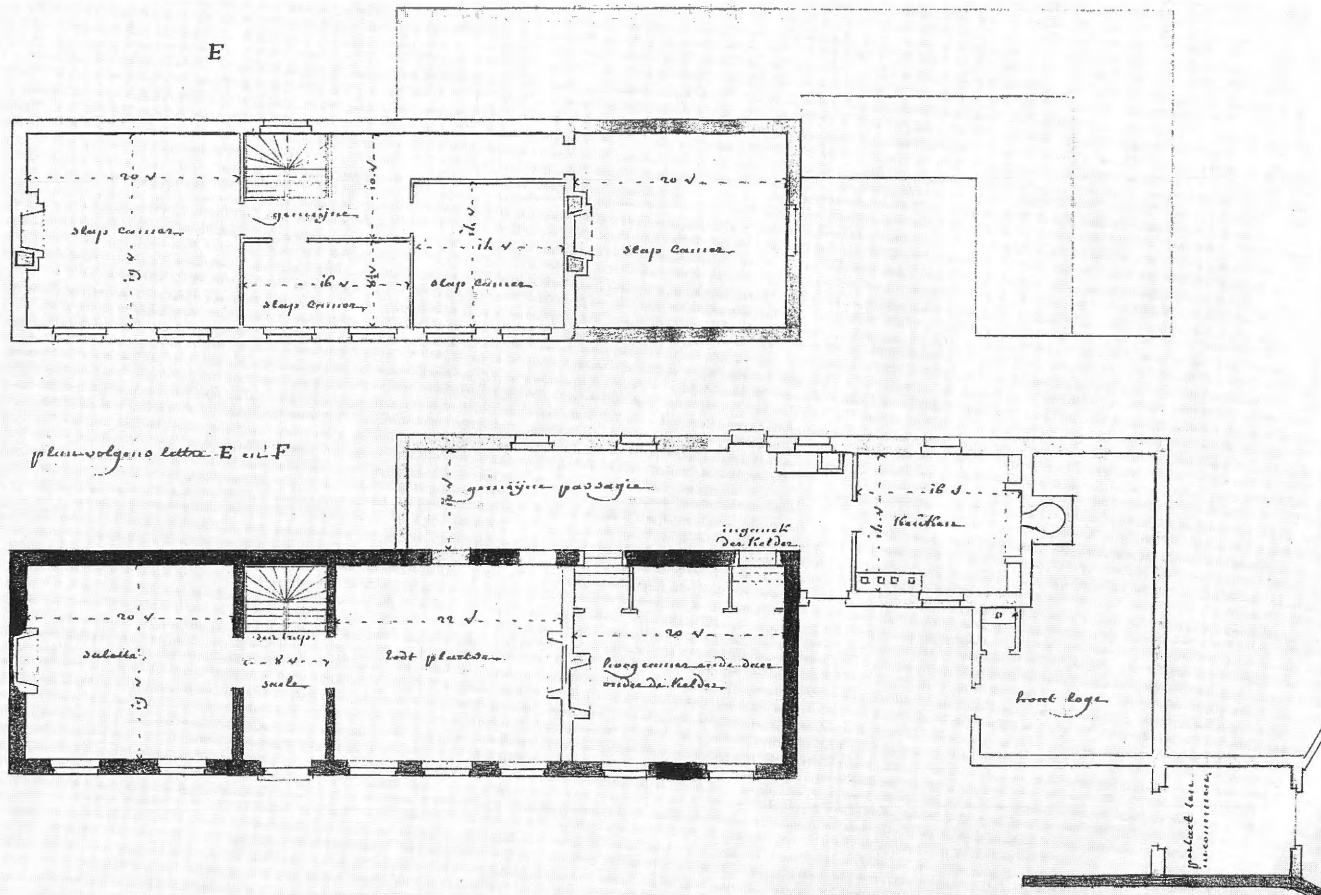
Tenslotte is er een grondplan waarvan een ongeveer gelijke potloodtekening gedateerd is van 29 april 1785 (afb.18). Links van de middengang ("zalon") ligt de salette en erachter het schotelhuis met bakoven; rechts van de gang is de eetkamer; vanuit de gang komt men in de keuken waarnaast zich de "meijdskamer" bevindt. Links van het huis ligt de houtstal met daarin het toilet.



14. Esen, pastorie. Ontwerp voor verbouwing door E. van Speijbrouck, 1784 (plan D?). Vooraanzicht en doorsnede.
15. Esen, pastorie. Ontwerp voor verbouwing door E. van Speijbrouck, 1784 (plan D?). Plattegrond. A. portaal, B. gang, C. spreekkamer, D. eetkamer, E. salette, F. keuken, G. 'domestique camer', H. schotelhuis, I. houtstal, K. toilet, L. hof, M. wal, N-O-P-Q. kamers op de bovenverdieping, R. kamer onder het dak, S. zolder.

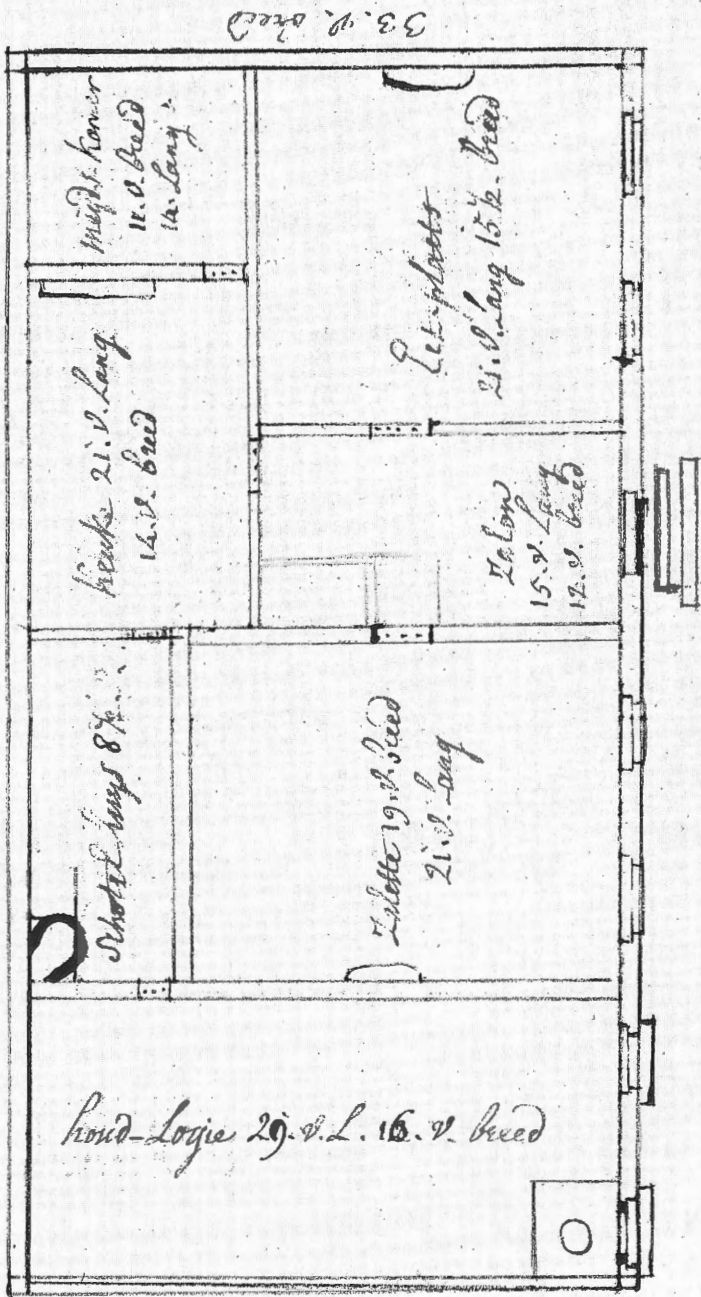






16-17. Esen, pastorie. Ontwerp voor verbouwing door E. van Speijbrouck, 1784. (plan E). 16 (onderaan) : gelijkvloerse verdieping. 17 (bovena) : eerste verdieping. Op een opgekleefd blad staat een ontwerp met drie slaapkamers (geen verhoging boven de salette).

74. v. Lang.



33. v. Bred

18. Esen, pastor. Plattgrund, 1785.

## Hoeke<sup>26</sup>

Tijdens een vergadering op 19 april 1770 met de pastoors van de dekenij Damme, somt de pastoor van Hoeke verscheidene tekorten aan zijn pastorie op, zelfs “dat hij onvoorsien is van eene pastorele keucken, en dat de plaetse die voor eene keucken is dienende teene-mael te kleen ende onbequaem is om te verrichten de wercken die aen eene keucken eijgen sijn.”

Op 6 juni komen de Brugse timmerman Sebastiaan Swijnsdauw en de metselaar Joannes Lameire ter plaatse de zaak bekijken. Naast herstellingen aan deuren, vensters, vensterluiken en gevels geven ze hun oordeel over het keukentje C van ca. 9 x 9 voet, “niet anders als een cleijn ovecotje” waarin ook nog de komforen, de watersteen en de regenbak hun plaats hebben. Ze stellen dan ook voor om van de eet-plaats B de keuken te maken en daarbij aansluitend een nieuwe eetkamer H te bouwen.

Tien jaar later, op 27 november 1780, is er opnieuw een inspectie van de pastorie, ditmaal door de timmerman Joannes Valcke en de metselaar Melchior Madere. Ze bevestigen de slechte toestand en geven als hun mening dat het gebouw “*niet desent en is gevonden voor een pastooreel hujs.*” Op 17 mei 1781 is er terug een inspectiebezoek, nu door de timmerman Andries Lombaert en de metselaar Joannes Lameire.

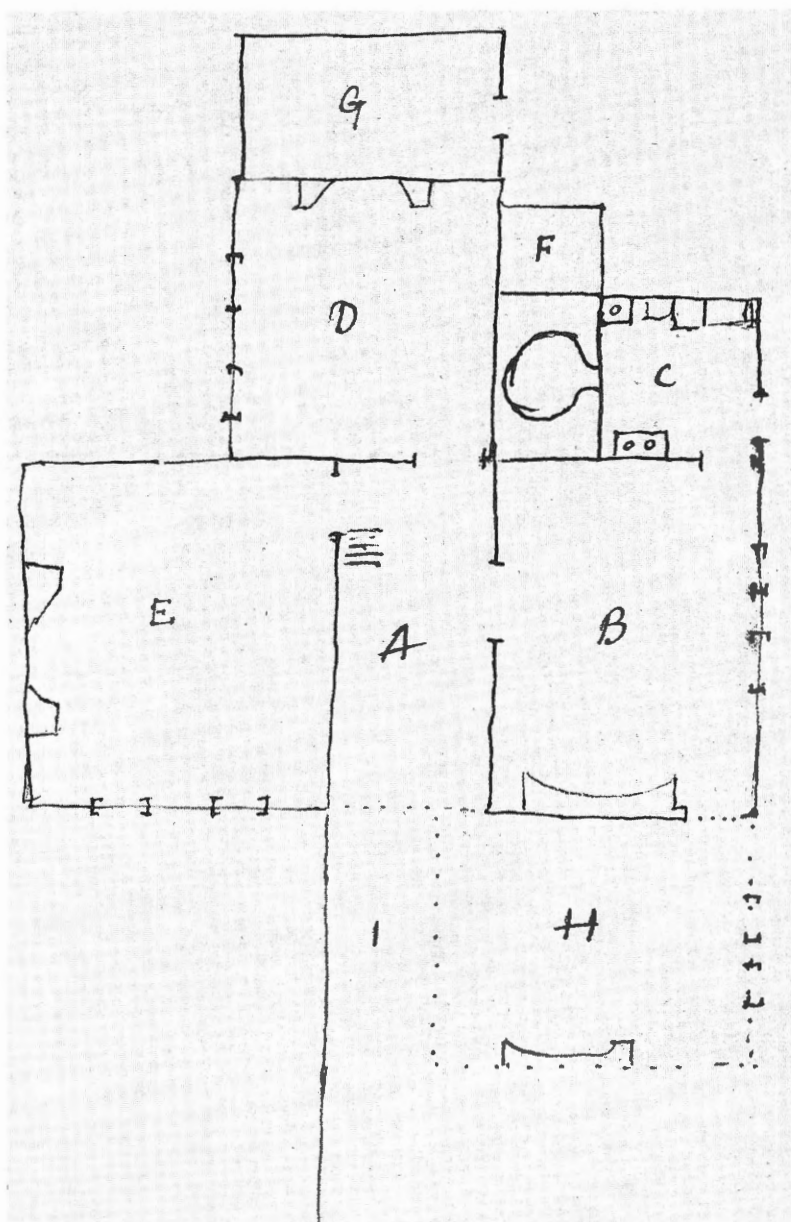
Het plan van de toenmalige pastorie – dat onder vier verschillende daken schuilt – toont links en rechts van de gang A onderscheidelijk de hoogkamer E en de eetkamer B waarachter het keukentje C (met de bakoven) en het toilet F. Achteraan de gang staat de trap naar de zolder en onder de trap is de ingang naar de kelder onder de vou-tekamer E. Achter de gang liggen de salette D (16 x 16 voet) en de houtstal G. Op de zolder bevinden zich een overloop en vier “slaap-plaatsen”: twee met planken wanden en twee bedkoetsen.

### *Kopie van het visitatieverslag van Swijnsdauw en Lameire*

*Alvooren hebben wij noodig bevonden dat de deure van de hoogkamer moet dichte gemaect worden, met nieuwe waterv-*

---

26 BRUGGE, Archief Bisdom, Reeks F 158.



19. Hoeke, pastorie. Bestaande toestand en voorstel tot verbetering, door S. Swynsdau en J. Lameire, 1770. Opschrift bij het plan: "A. sale, B. eetplaetse, C. ovenkot, D. salette, E. hoogkamer, F. prevaet, G. houtlogie, H. nieuwe te macken eetplaetse, I. calsie oft allée".

sters aen den selven camer ; oock isser eene van de orduyne lan-  
tejljen gebroken.

Den trap met de baluysters die moet in staete gestelt syn en  
gerepareert worden.

Daer is noodig eene nieuwe deure op den solder boven de salet-  
te, ende een jdems deure dichte te doen sluyten.

De lombarseringe boven den slaepcamer sal moeten gerepa-  
reert worden en in staete gestelt syn, ende watervenster van de  
salette die moeten oock nieuwe gemaeckt syn met noch eenige  
ander deuren en vensters te reparerren en dichte te maecken en  
wel te doen sluyten.

Wat aengaet de matserye hebben wij noodig bevonden ten  
incommen den allée te repareren en den hentgevel van den hoog-  
ghcamer te verschoijen en den vloer van de salette te repareren ;  
den meur van 't ovecot en vertreck moet oock gerepareert en in  
staete gestelt syn. Op den solder is noodigh eene schrongie in de  
schouwe te stoppen met den negge van de deure te repareren.

Het pannedack sal oock moeten gerepareert worden, want wy  
bevonden hebben dat het selve op differente plaetsen was doordra-  
gende dat de matserye en timmeragie daer door is rottende, met  
noch eenige andere cleene reparatien.

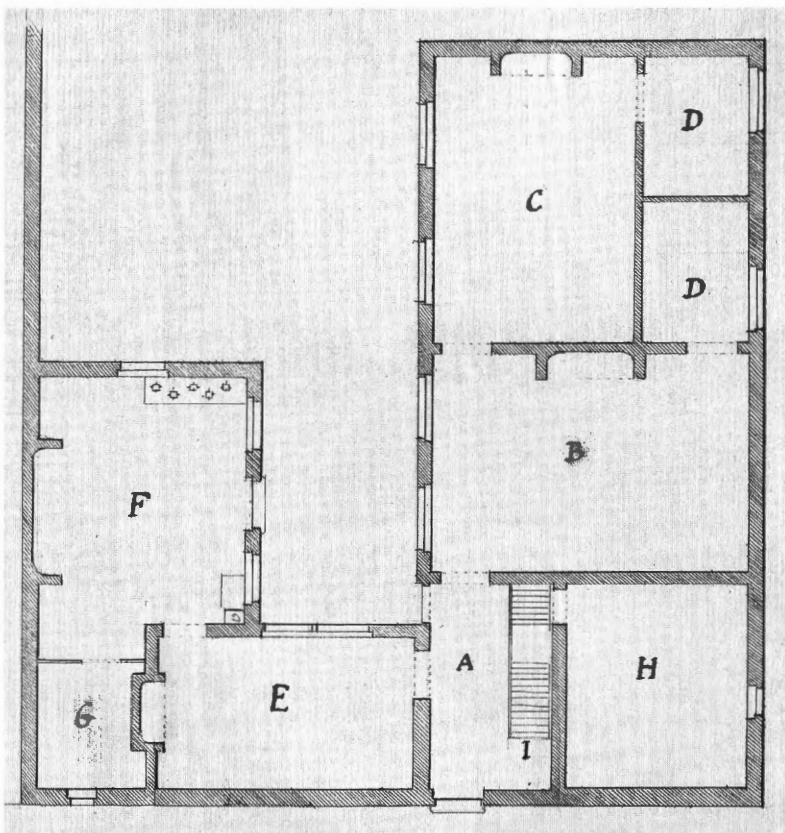
Wy hebben oock reflectie gemaeckt op de constructie van 't  
gemelde pastoreel huys en 't selve bevonden gemaeckt ingevolge dit  
nevens gevoughde plan, waer uyt dat can gesien worden als dat-  
ter geene keucken en is, niet anders als een cleyn ovecotje dat jets  
meer als maer negen voeten viercante is, alwaer dat quidem noch  
de coffooren en watersteen met den regenback in staet.

Soo dat wy in alle eere en conscientie seggen, geene plaetse en  
is om 't lynwaet te connen wasschen en behoorelyck te koocken, ofte  
moeten daertoe de eetplaetse van den h<sup>r</sup> pastor ofte salette  
gebruycken.

Ten welcken eynde wy geformeert hebben een project aenge-  
teeckent in geluw colour om eene eetplaetse te maecken, en de  
plaetse letter B te gebruycken voor eene keucken, dunckende als  
datter geene favorabelder nochte onkostelycker plaetse en can syn  
als die alhier geprojecteert. Aldus gedaen...

## Klemskerke<sup>27</sup>

Op een grondplan van de pastorie staat “plattegrondt met de veranderinge van het eegenwoordigh pastoorreel huijs der progge van Clemskercke gepresseteertd ten jaere 1771”, met erbij de aanduiding van de plaatsen en hun afmetingen (afb. 20). Op de plattegrond is de vermelde verandering waarschijnlijk reeds ingetekend.



20. Klemskerke, pastorie. Plattegrond, 1771. Links op het plan worden de plaatsen geïdentificeerd (met opgave van de afmetingen): “A. saele, B. salette, C. slap caemer, D. cabnetten, E. eedt plasse, F. ceuken, G. bottelrie, H. celder, I. trapdt”.

<sup>27</sup> BRUGGE, Archief Bisdom, Reeks F 190.



De voorgevel is overmeten ca. 50 voeten lang. Opvallend is dat in die gevel geen raam zit, met uitzondering van een venstertje in de bottelrie G. Vanuit de gang A (“saele”) komt men links in de eetplaats E en vandaar in de keuken F (met de komforen) en in de “bottelrie” G. In de gang A leidt een – kennelijk foutief getekende – trap I naar de hoogkamer boven de kelder H. Aan het einde van de gang geeft een deur toegang tot de grote salette B ; daarachter liggen de slaapkamer C en twee kabinetten D.

### Leke<sup>28</sup>

Op 17 maart 1778 is de timmerman F. Feijs te Leke om de toestand van de pastorie aan een nader onderzoek te onderwerpen. Op vraag van de pastoor maakt hij een – niet bewaard – ontwerp voor de verbouwing van de pastorie. Van het bestaande huis blijft de hoogkamer A bestaan, evenals de eetplaats B die de nieuwe keuken wordt. Van de grote kamer C wordt een gedeelte omgevormd tot bakkeuken. Boven de nieuwe grote kamer E, de gang F en de nieuwe eetkamer G worden drie kleine slaapkamers gemaakt.

### Mannekensvere<sup>29</sup>

Op 3 februari 1862 beslist de gemeenteraad van Mannekensvere de bestaande, waarschijnlijk 18<sup>de</sup>-eeuwse pastorie met een verdieping te verhogen ; op 12 juli 1862 beslist hij de werken onmiddellijk te beginnen “voor eerst om ongelukken te vermijden, en ten tweeden omdat het niet betaemd dat een geestelijk man noch van wind noch water bevrijd is, en schier als op strate woond”.

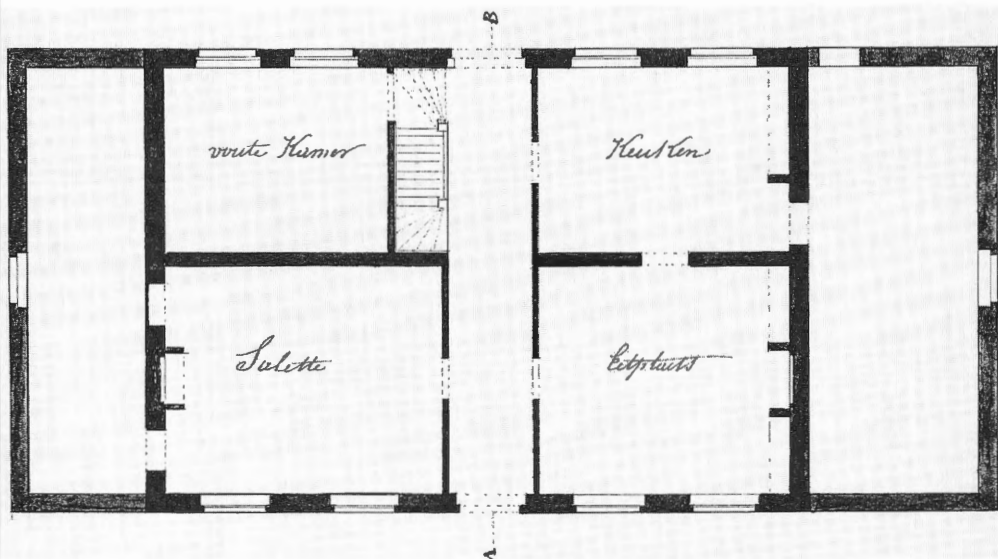
Op het plan – opgemaakt door de provinciale architect Pierre Buyck – is ook de bestaande gelijkvloerse verdieping ingetekend (afb. 21). De pastorie heeft een middengang ; links ligt de salette en erachter de hoogkamer ; rechts de eetkamer en de keuken. Links en rechts

---

28 BRUGGE, Archief Bisdom, Reeks F 225.

29 BRUGGE, Rijksarchief. Provincie, 3<sup>de</sup> afd., 605.

van het hoofdgebouw is er een aanbouw onder lessenaarsdak. De slaapkamers zijn “chambretten” op de zolder.



21. Mannekenvere, pastorie. Bestaande toestand van de benedenverdieping, opgenomen door P. Buyck, 1862.

### Markegem<sup>30</sup>

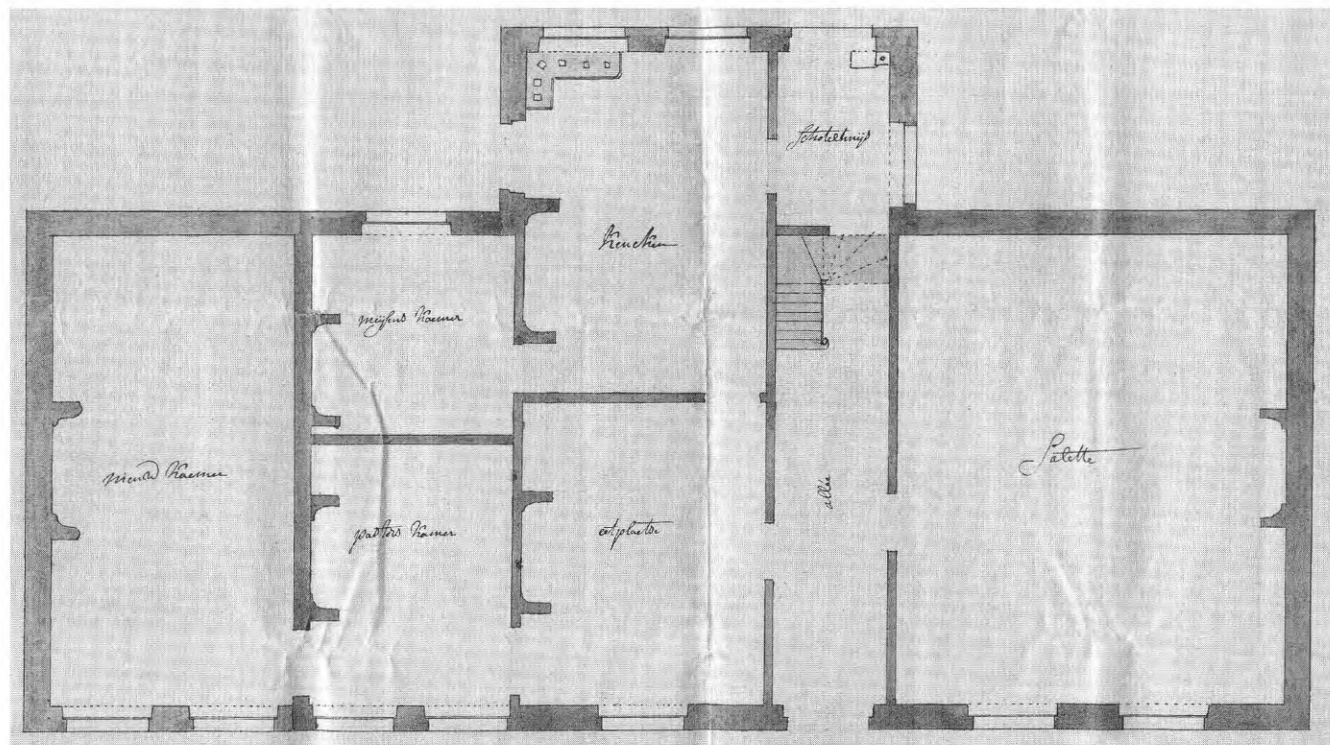
Op vraag van pastoor Joannes de Raeve brengen Gentse metselaars en timmerlieden (Franciscus Hertschap, Franciscus de Vlieger en Sebastiaen (?) Vispoel) op 13 augustus 1765 een bezoek aan de pastorie te Markegem. In hun verslag vermelden ze een aantal te verrichten herstellingen en maken tevens – op vraag van de pastoor – een plan op om het huis bewoonbaar te maken<sup>31</sup> (afb. 22).

Volgens dit plan meet de bestaande pastorie buitenwerks ca. 50 x 26 voet (Gentse maat)<sup>32</sup> Rechts van de gang (“allée”) ligt de grote

30 BRUGGE, Archief Bisdom, Reeks F 238.

31 Uit een brief van de pastoor aan de Raad van Vlaanderen blijkt dat tien jaar later nog niets gebeurd is en dat de toestand alleen maar verergerd is.

32 De Gentse voet meet 0,275 m.



22. Markegem, pastorie. Bestaande toestand en voorstel (rood gekleurd) om de keuken en het schotelhuys – dat gevaar loopt in de waterloop achter de pastorie te vallen – te herbouwen en links een nieuwe grote kamer op te trekken, 1765.

salette (ca. 23 x 19 voet), links bevinden zich de eetkamer en erachter de keuken (met hoekkomfoor) met het schotelhuis die beide moeten herbouwd worden. Vanuit de eetplaats komt de pastoor in zijn slaapkamer die boven de kelder is gelegen. De "meijsens kaemer" is vanuit de keuken te bereiken. Er wordt ook nog voorgesteld om naast de twee bestaande slaapkamers een nieuwe kamer over de volle diepte te bouwen.

### Oostkerke (bij Damme)<sup>33</sup>

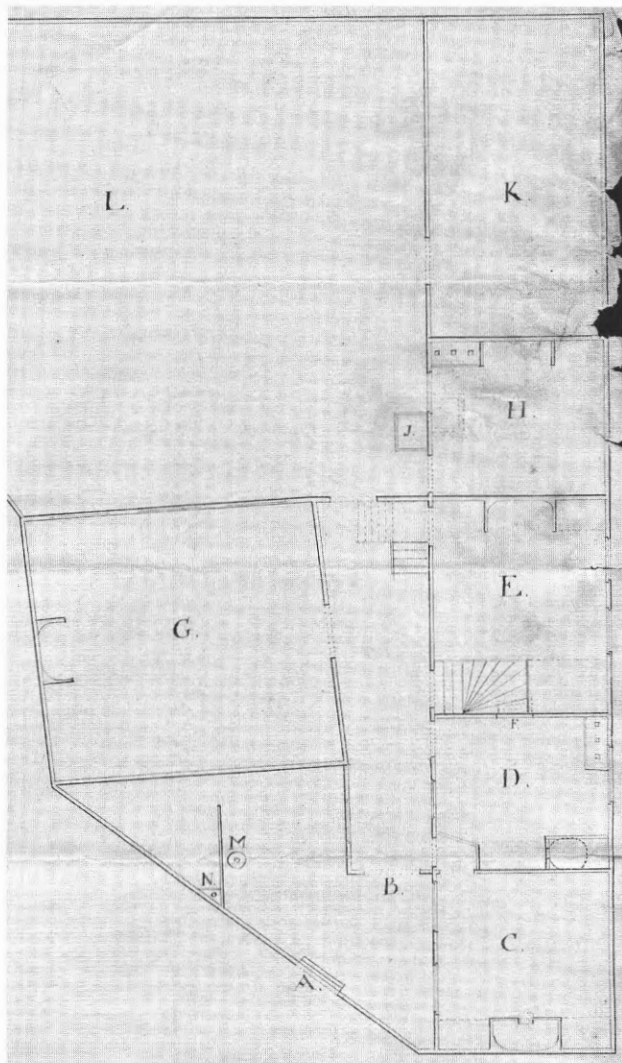
De waarschijnlijk 17<sup>de</sup>-eeuwse pastorie<sup>34</sup> was in de loop van de 18<sup>de</sup> eeuw allengs in slechte staat geraakt en op 27 september 1784 schrijft pastoor Johannes Deprest aan het Sint-Donaaskapittel te Brugge een brief waarin o.m. staat dat de pastorie "niet en kan aenzien worden als een behoorlike pastorele woonste, zoo ter causen van de groote rumatikigheid, waerdoor zijne meubelen bederven, als ook om andere noodzakelikheden die aen het zelve huijs kommen te ontbreken." Daarom neemt hij zijn "humble recours" tot de tiendheffers met de vraag hem een "decent en honeste pastoreel huijs" te geven.

Als gevolg op dit verzoek gaan kanunnik Carolus Beerenbrouck, cantor en obedientier van het Sint-Donaaskapittel, en pater Robertus Madere, ontvanger van de Brugse Duinenabdij, samen met meester-timmerman Emmanuel van Speijbrouck op 15 november 1784 naar Oostkerke om de toestand ter plaatse te bekijken en van gedachten te wisselen betreffende de te doene herstellingen en de gevraagde verbeteringen<sup>35</sup>. Van Speijbrouck stelt een technisch verslag op (zie bijla-

33 BRUGGE, Archief Bisdom, Reeks F 275 ; K 105 bis-2, nr. 1.

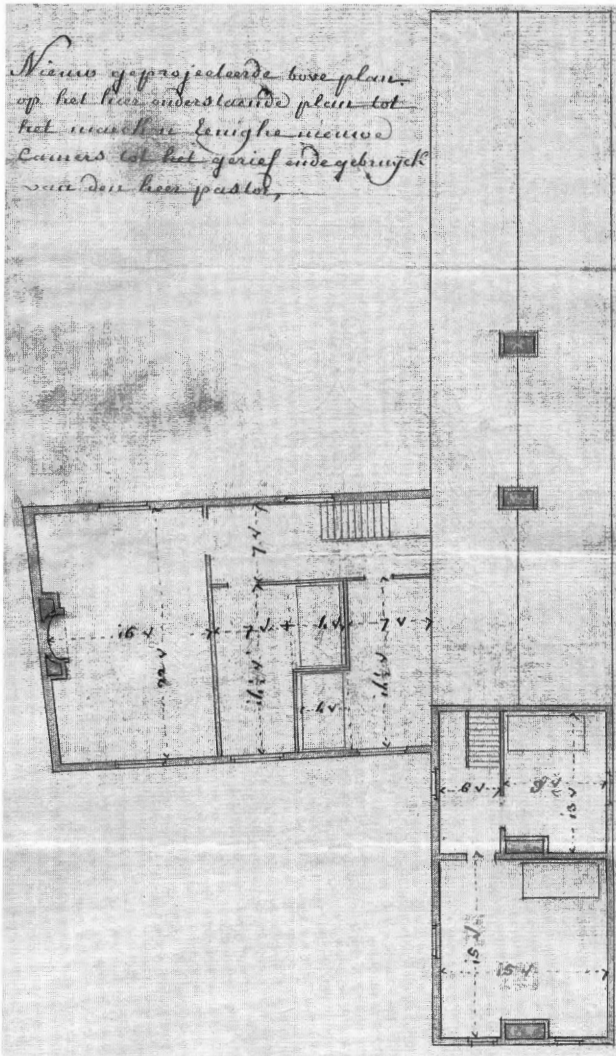
34 De pastorie behoort aan de kerk en wordt door het bestuur van de kerkgoederen verhuurd aan de tiendheffers voor de som van 16 ponden gr. courant per jaar. In zijn verslag over de dekenij Damme (1639-1640) schrijft deken Joannes Jennyn op f° 18 v. over de pastorie van Oostkerke : "[Pastor] Inhabitat domum satis parvam" (BRUGGE, Rijksarchief. Nieuw kerkarchief 397).

35 "... omme ingevolge synne [van de pastoor] vrage aldaer op te nemen exacte mate tot formeren plan ende begrootinge der geseijde melioration, bestaende eerst in het optrecken van het dack boven de groote salette ende aldaer te formeren drie bovencamers ingevolge het plan hier nevens gevoegt, ten tweeden het veranderen van den trap leedende naer de camerken boven de gewesene keuken ende de als nogh dienende eetplatse ende ten derden het maeken van drie nieuwe cassijne vensters in de gemelde salette 't gonne niet en can nogte en magh gemaect..."



23. Oostkerke, pastorie. Bestaende toestand, opgenomen door E. van Speijbrouck, 1784. Links op het plan staat volgende uitleg:

"A. voordeure jegens het kerckhof, B. inganck tot de zaele, C. heetplaatse van 15 voet viercante met oel de beuf ende gebouseerde kaskens nevens de schauwe. Boven de selve twee slaepsteden gelambarceert onder het dack, D. keuken van 15 voet wijd ende 13 voet breed met glasebufet, hoven ende confooren. Daer boven een gemeene, E. hoogkamer van 15 voet op 18 voet met alcove en casken nevens de schauwe. Daerboven solder en onder de selve kamer een vautekelder, den inganck al den keuken letter F, G. salette van 22 voet en 25 voet met fransche schauwe, de selve benevens de solderijngje nieuwe geplafonneert. Daer boven



jegens de schauwe twee slaepsteden al gesepareert met bart ende gelambarceert de reste solderijnghe, H. achterkeuken van 12 voet op 15 voet met coffooren en watersteen, I. regenback, K. peerdestal met houtlogie van 15 voet breed en 27 voet lanck, achterplatse voor den jnganck van het hof, M. steenput met een houtte pompe op de voorplatse, commoditeijt ende den geheelen scherpen houck onder dack”.

24. Oostkerke, pastorie. Ontwerp voor het optrekken van het dak boven de salette en de gang, door E. van Speijbrouck, 1784, en gekleefd op de tekening afb. 23. Opschrift: “Nieuw geprojecteerde boveplan op het hier onderstaende plan tot het maekken eenighe nieuwe camers tot het gerief ende gebruyck van den heer pastor.”

ge) en tekent een plan van de pastorie alsmede een deelplan (N.2) van de voorgestelde veranderingen (verhogen van het dak boven de salette, inrichten van drie kamers op de nieuwe verdieping, plaatsing van een nieuwe trap in de keuken) (afb. 23-24). De noodzakelijke herstellingswerken worden begroot op 135 lb. gr., de veranderingen op 162 lb. gr.

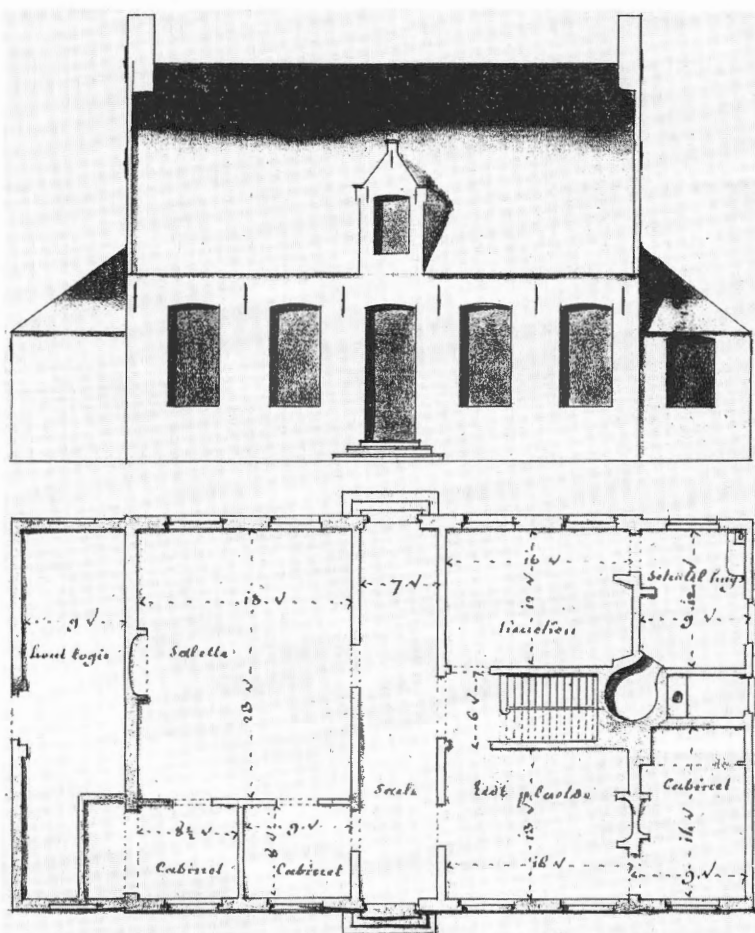
De nogal onregelmatige plattegrond van de pastorie ziet er dan als volgt uit. Achteruitliggend tegenover de centrale gang (ingang B) ligt links de salette G (met Franse schouw) waarboven twee kamertjes tegen de gevel. Uitspringend t.o.v. de gang ligt de eetkamer C, te bereiken via een klein portaal in de keuken D (waarin de bakoven en drie komforen). Een kleine trap in de gang leidt naar de hoogkamer E (met een alkoof naast de schouw). In deze kamer brengt een trap ons naar de overloop – boven de keuken gelegen – en de twee zolderkamertjes ernaast. Achter de voutekamer liggen de achterkeuken H en de paardenstal K met de houtloge.

Het komt echter tot geen akkoord. Van 3 mei 1785 is een nieuw voorstel waarbij de pastorie boven de salette, de gang en de hoogkamer een verhoging krijgt<sup>36</sup>. Ook dit plan kan geen voldoening geven en er wordt een nieuw ontwerp voorgelegd; het is noch gedateerd, noch ondertekend, maar is opgemaakt door van Speijbrouck (afb. 25). Het houdt klaarblijkelijk rekening met (de funderingen van) het bestaande gebouw. De architect tekent een eenlaagshuis van vijf traveeën, met aan weerszijden een aanbouw. De nieuwe voorgevel bevindt zich ter hoogte van de oude ingang B en van de oude muur tussen C (eetkamer) en D (keuken); om die rooilijn door te trekken worden vóór de salette twee kabinetten voorzien. De oude salette G heeft in de breedte 7 voet afgestaan aan de nieuwe gang. Rechts van deze gang liggen de nieuwe eetkamer (op de plaats van de oude keuken D) en de nieuwe keuken (op de plaats van de oude hoogkamer E); tussen beide ligt de trap waartegen de oven is geplaatst. De zijgevel van de rechteraanbouw (met kabinet, toilet en schotelhuis) staat op de plaats van de oude zijgevel van D en E. Opmerkelijk is dat de

---

36 “Alvooren t’ selve huijs te verhoogen van een staegie volgens het geprojecteerde plan commende boven de salette, saele ende hoogcaemer, daertoe noodigh dese naervolgende materealen.”

houtstal en de bakoven ver van elkaar zijn gelegen, wat weinig praktisch is. Maar ook dit ontwerp heeft het niet gehaald<sup>37</sup>.



25. Oostkerke, pastorie. Grondplan en vooraanzicht, [E. van Speijbrouck, 1785].

37 In onze inventaris *De Zwinstreek (Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen 4)*, Tielt-Utrecht, 1970, p.165, fig. 114) schreven we dat dit plan ca. 1786 uitgevoerd werd en het voorgedeelte in de 19<sup>de</sup> eeuw verhoogd. Het definitieve ontwerp dat op 14 november 1785 in het Sint-Donaaskapittel goedgekeurd werd (cfr. infra), hebben we toen niet gezien omdat het ten onrechte bewaard was in het dossier Sint-Jacobskapelle (BRUGGE, Archief Bisdom, Reeks F 317) waarvan de nieuwe pastorie eveneens op die zitting behandeld werd.



Maar eind goed, alles goed. Op 14 november 1785 – bijna dag op dag, één jaar na het bezoek van de Brugse delegatie – keurt het Sint-Donaaskapittel een volledig nieuw ontwerp voor de Oostkerkse pastorie goed<sup>38</sup>. Het uitvoerige plan – met de door kanunnik P. De Pauw ondertekende goedkeuring – draagt geen signatuur, maar is ongetwijfeld van de hand van E. van Speijbrouck (afb. 26). Op de ingekleurde tekening staan drie grondplannen (kelder, begane grond en bovenverdieping), een doorsnede<sup>39</sup>, de voorgevel en de rechterzijgevel (met bijgebouw). Het hoofdgebouw telt vijf traveeën en twee bouwlagen. De gelijkvloerse verdieping heeft een symmetrische plattegrond met een 6 voet-brede middengang, links geflankeerd door het salon G en daarachter de eetkamer I, rechts door de hoogkamer H, de trap P en de keuken K (met vier komforen) ; deze laatste heeft een doorgang naar de aanbouw waarin de achterkeuken L (eronder de regenput E), de oven N, het toilet O en de houtstal M. Vanuit de keuken komt men via de trap A in de overwelfde kelder B (met twee lichtgaten) waarin de wijnbakken C. Op de bovenverdieping bevinden zich naast de gang Q, aan de voorzijde, drie kamertjes TUV ; aan de achterkant van de gang ligt de zolder R onder een afhellend dak.

Door het niet aanvaarden van halve en gebrekkige verbeteringen en door telkens opnieuw te herbeginnen, heeft men met dit laatste ontwerp een voornaam huis van een dorpspastoor gebouwd dat grotendeels in zijn oorspronkelijke toestand bewaard is gebleven en ons na meer dan twee eeuwen nog kan boeien.

*Verslag van Emmanuel van Speijbrouck, 15 november 1784.*

*Op heden desen 15<sup>en</sup> november 1784 bij mij Emmanuel van Speijbrouck meester timmerman als experten bekenne gebesoigneert te hebben naer het pastoreel huijs ter prochie van Oostkerke, tot het examineren de gestadttheijt, als oock op te nemen de noot-*

---

38 “D. can. et cant. Beerenbroek per obedientiarium exhibuit in capitulo schema seu projectum novae domus pastoralis de Oostkerke a decimatoribus communibus approbatum”. (BRUGGE, Archief Bisdom, Acta capituli S. Donatiani, A 90, f<sup>o</sup> 765).

39 Op de doorsnede is met potlood een daklijn van een zadeldak getekend, zowel boven de benedenverdieping als boven een volledige bovenverdieping. Getuige van een discussie in het kapittel ?

sakelijcke reparatien aen t' selve pastoreel huijs, dit alles gedaen ten beleede ende ter presentie van mijn heer de canoninck Beerenbrouck, benevens mijn heer Madere als geauthorigeerde van d' heeren gemeijne thiendeffers der voornoemde prochie.

Ten eersten bevonden t' selve pastoreel huijs volgens plan, ten incommen een plaetse van lande de gone leeger licht als de straete twee voeten, op de selve plaetse staende een steenput met houtte pompe slicht, in den ouck van de plaetse een schotelhuijs met prevaet gedeckt met schaillien geheel slicht.

Item ten incommen van de huijsinghe een ganck, daer nevens een eedtplaetse met sijn gerieven alles goet, daer achter een keucken met een cassijn slicht, alle het resterende goet.

Item een hooghcaemer, daer onder een voute kelder de twee cassijnen van de selve camer slicht.

Item een salette van boven geplafonneert alle het resterende goet.

Item eenen trap om te gaen boven de keucken en eedtplaetse, den selven trap ten deele van steen ende ten deele van hout, sijnde den selven trap geheel slicht, ende niet gebruijckbaer. De selve dient ermaeckte te worden.

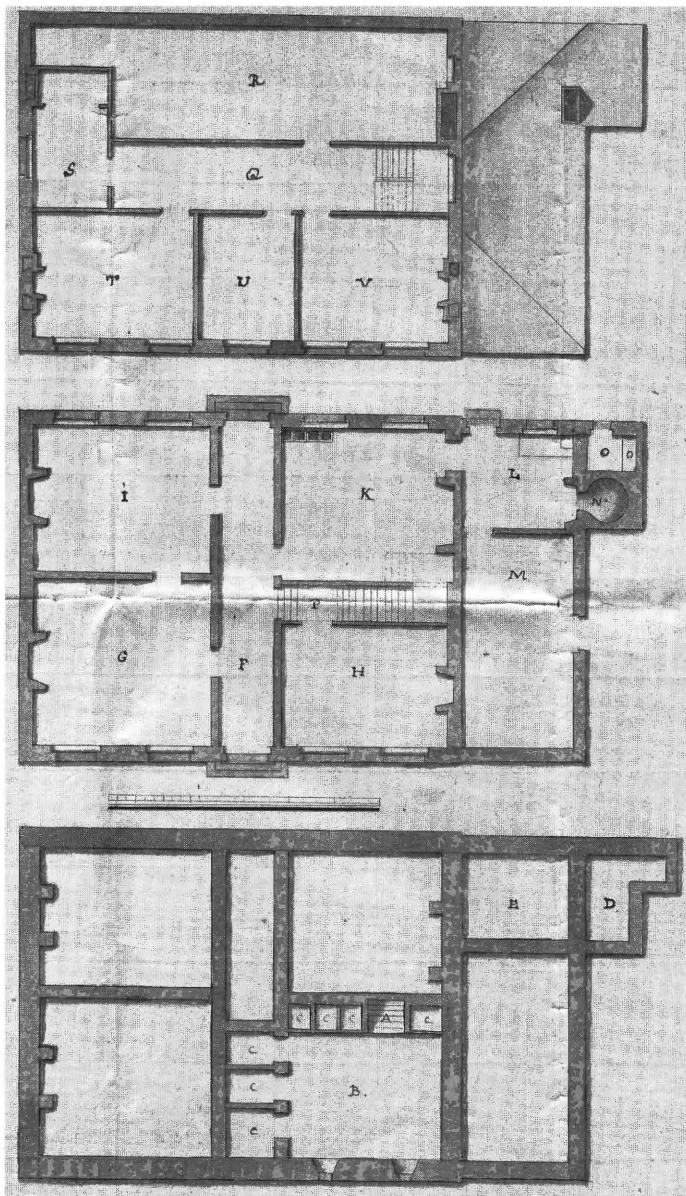
Item bevonden boven de eedtplaetse twee slapkoutsen ofte camerkens afgesepareert met houten weegh, tegen het dack gelambourseert alles in slichten staet, boven de keucken een gemeijne.

Item in de saele een houten trap om te gaen naer de hooghcaemer, ende van daer opperwaers naer den solder boven de saele en salette, waervan tegen den gevel is staende twee camerkens alles gesepareert met houten weegh in slichten staet.

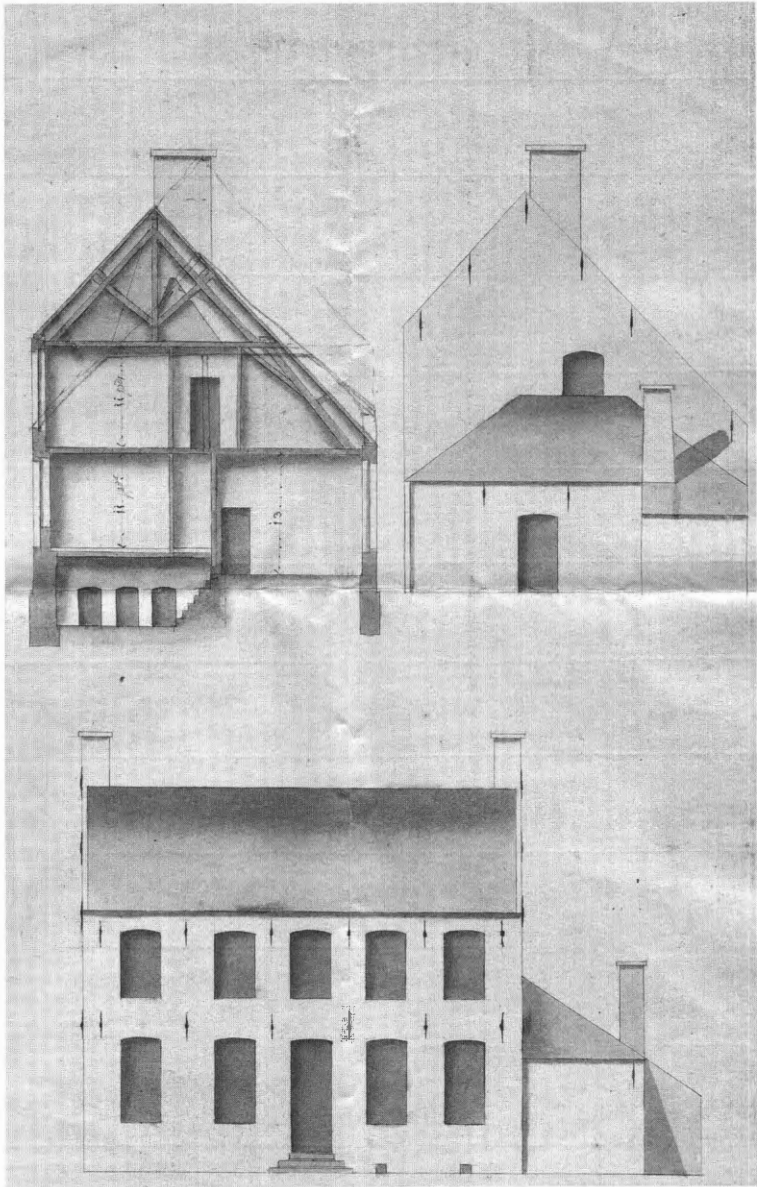
Item noch gevisiteert alle de timmeragie der daekinghe bevonden boven de salette, saele, keucken en eedtplaetse de kepers in slichten staet, als oock de selve daekinghe gedeckt met pannen ten meederendeele in slichten staet, want op veele plaetsen comt door te regenen.

Item een achterplaetse rondom in sijn meuren, welcke meuren t'sij de gone van den kant der straete, als oock [de] gone van den hof bevonden in een slichten staet.

Item op de selve plaetse staende een keele van den regenback, welcke keele en cassijn met decksel daer boven moet nieuwe gemaeckt worden.



26. Oostkerke, pastorie. Grondplannen, doorsnede, voor- en zijaanzicht, 1785, [E. van Speijbroeck]. Links staan de uitleg en de afmetingen bij de letters die de kamers situeren. Bij de kelder: "A. Entrée de la cave, B. Cave, C. Baquets aux vins, D. puid des aisances, E. Citerne". Benedenverdieping: "F. Place d'entrée, G.



Sallon, H. Chambre au dessus la cave, I. Place à manger, K. Cuisine, L. Lavoir, M. Magasin à bois, N. Four, O. Aisances, P. Escalier". Bovenverdieping en zolder: "Q. Allée, R. Grenier, S. Chambre à coucher, T. dto à feu, V. dto à feu, U. dto sans cheminée".

*Item een wasschuijs den vloer slijght. Daer nevens een streckende houtlogie rondom in sijn meuren, van boven alles gedeckt met pannen goet.*

*Item nogh noodigh bevonden aen alle de meuragien rondom de geheele huijsinghe, de selve te vermaecken met het leggen onder de hogie der daecken de noodighe goten tot het weiren het water van de meuren.*

*Item nogh bevonden in de eedtplaetse, keucken, saele en salette de vloeren, meuren van onder romatijck wijt oorsaecke dat de vloeren sijn leeger liggende als de buijtegronden, sommige twee voeten, en sommige 2½ voeten.*

*Soo ist dat alle de voorschreven reparatien salvo justo commen te bedraegen de somme van lb 135-0-0 gr.*

*Item nogh geaplisieert om het doene de veranderinge volgens het geprojecteerde boveplan geteeckent N<sup>o</sup> 2 om te geven aen den heer pastor de noodighe bovecamers tot het prevenieren de romantijckigheijt van het slaepen, sal de selve veranderinghe commen te bedraegen salvo justo de somme van lb 162-0-0 gr.*

*Aldus gedaen dese voorenstaende examinatie ende visitatie date als vooren.*

*Emanuel Van Speijbrouck 1784*

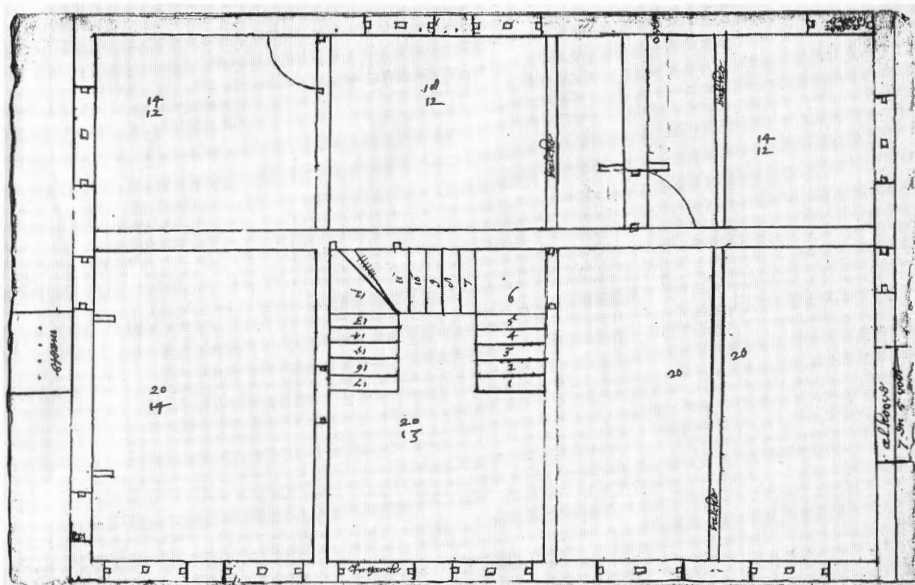
## Reninge<sup>40</sup>

In het Brugse bisdomarchief bevinden zich in de map C 210 bis (abdij Voormezele) vier tekeningen van de pastorie.

De oudste tekening, een plattegrond van de pastorie, is heel waarschijnlijk 17<sup>de</sup>-eeuws<sup>41</sup>; het draagt een jonger opschrift: "plan vanden bouw van t' pastorie van renijnghe" (afb. 27). Het huis is buitenwerks ca. 50 voet lang en 34 voet breed. Een binnenmuur verdeelt de pastorie in een voor- en achtergedeelte, onderscheidelijk 20 en 12 voet breed. Het voorgedeelte bestaat uit drie plaatsen; in de middenplaats zit de ingang. De trap leidt eerst rechts naar de hoogkamer en loopt

40 BRUGGE, Archief Bisdom, Reeks C 210 bis; F 297.

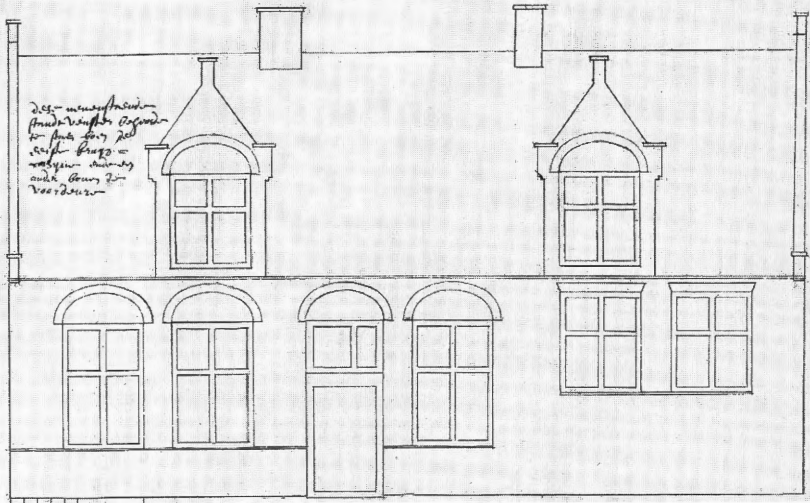
41 Op de plattegrond is tegen de zijgevel een schaal ("maete") van 5 voet getekend.



27. Reninge, pastorie. Plattegrond, 17de eeuw (?). Tegen de linkergevel is een schal ("maete") van vijf voet getekend.

dan verder door naar de middenkamer achteraan en naar de zolder. De hoogkamer is de grootste kamer, 20 x 20 voet, en heeft blijkbaar geen schouw; in het midden van de kamer zit een "balcke"; tegen de zijgevel is een "alkoove" van 7 x 5 voet gemaakt. De linkerkamer heeft een grote schouw van bijna 10 voet breed. Rechts in het achtergedeelte bevindt zich de keuken; in het verlengde van de moerbalk in de voutekamer, is ook in de keuken een balk aanwezig. In de schouw zit een "oven", in de achtergevel een "aghterdeure". In de middenkamer – waarschijnlijk de eetkamer – wordt ook een balk getekend. Een deur achteraan geeft toegang tot de linkerkamer. De vensters zijn meestal (houten) kruiskozijnen.

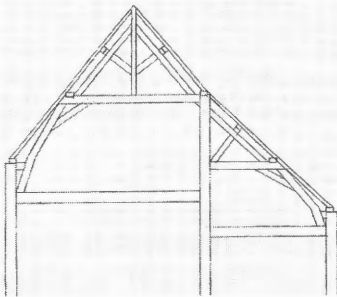
Een ander, waarschijnlijk iets jonger grondplan vertoont enkele veranderingen, o.m. de doorgang trap - middenkamer is verplaatst, de keuken is vergroot, er zijn schouwen bijgekomen (of waren ze op het eerste plan vergeten?).



28. Reninge, pastorie. Vooraanzicht, begin 18de eeuw (?). Opschrift naast de dakkapel: "desse nevenstaende standvenster behoort te staen boven de eerste kruiscasyne ende een ander boven de voordeure".

Een tekening van de voorkant van het huis is van dezelfde hand en met dezelfde inkt getekend (afb. 28). De ingang en de vensters van het gelijkvloers gedeelte en van de dakkapellen zitten in een korfboognis; de vensters in de hoogkamer hebben enkel een strekse boog. Een aantekening op de tekening vermeldt dat er een standvenster moet staan boven het eerste kruiskozijn en boven de ingang. Van de schouwen tegen de zijgevels zijn geen schoorstenen getekend.

Een vierde tekening – meegaande met de twee vorige – toont een gedeeltelijke doorsnede van het huis (afb. 29).



29. Reninge, pastorie. Doorsnede, begin 18de eeuw (?).

Er zijn maar weinig data bekend i.v.m. de pastorie van Reninge. In 1715 kopen de abdijen van Voormezele – de patroon van de kerk – en Marchiennes het huis waarin de pastoor woont. In 1760-1761 wordt in het huis een nieuwe keuken en eetkamer gebouwd, te betalen voor  $\frac{1}{3}$  door de eerstgenoemde abdij en voor  $\frac{2}{3}$  door de tweede.





enkele herstellingen die opgesomd worden, o.a. het vermaken van het komfoor en van de watersteen, het leggen van een arduinen dorpel onder de buitendeur van kamer H.

De plattegrond toont een huis van ca. 60 voet lengte waarvoor een even lang gebouwtje staat. In de inkom A zijn er rechts drie trappen : B leidt naar de kelder, C naar de zolder, D naar de hoogkamer E (“met eecken balcken ende rebben”, waarschijnlijk een zoldering van moer- en kinderbalken). Nog in de inkom geeft een deur links toegang tot de “salette ofte eetkamer” F ( $19\frac{1}{2} \times 20\frac{1}{2}$  voet), en vandaar naar rechts komt men in de slaapkamer G die achter de inkom is gelegen. Links van de salette ligt kabinet H (met bed) en erachter keuken I met bakoven K. Naast de oven zien we het kippenhok L (“kiecken cot”). Het valt op te merken dat de tekening een fout bevat waardoor de achtergevel van G niet uitspringt t.o.v. de achtergevel van F. Inderdaad, tussen de achtergevel en de voorgevel van F zijn er  $20\frac{1}{2}$  voet ; voor A en G samen is de gelijkwaardige afstand  $10\frac{1}{2} + 18\frac{1}{2} = 29$  voet, zodat de achtergevels van F en G niet op dezelfde lijn liggen, maar G wel  $8\frac{1}{2}$  voet uitspringt. In het lange gebouw vóór het woonhuis treffen we achtereenvolgens aan : de houtstal M, het kippenhok N en het dubbele toilet O (“commoditeyt”).

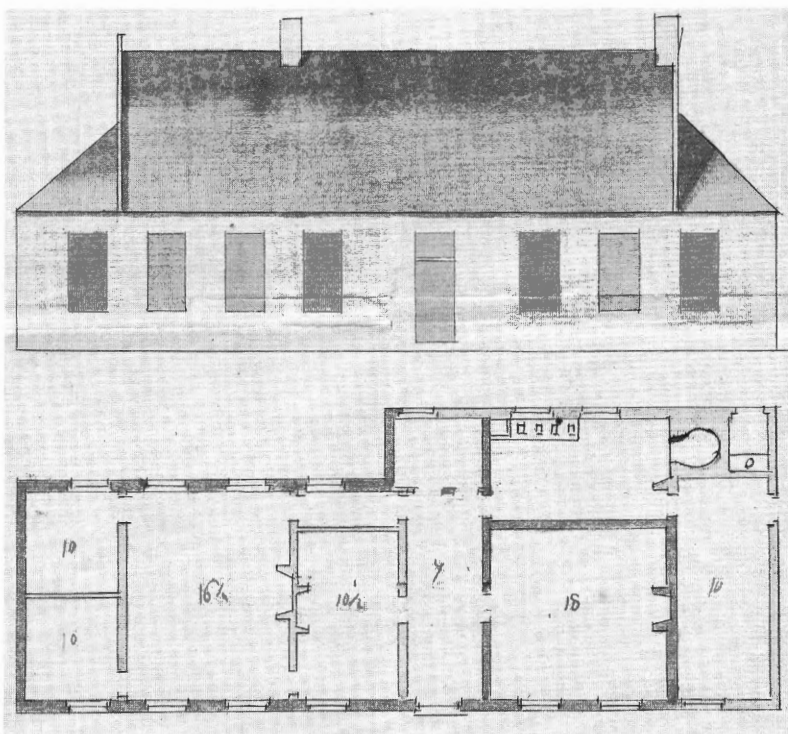
Deze huisplattegrond is terug te vinden in een 18<sup>de</sup>-eeuws ontwerp voor een verbouwing waar o.m. de vierkante hoogkamer en de uitspringende slaapkamer achter de gewijzigde inkom aanwijsbaar zijn (afb. 31). In het ontwerp zijn de oude binnenmuren van de salette afgebroken voor een nieuwe indeling met eetkamer, salette en twee slaapkamers. De keuken en de bakoven worden verplaatst naar de andere kant van het huis achter de oude hoogkamer ; ook het toilet en de houtstal krijgen daar een plaats. Dit ontwerp werd niet uitgevoerd.

Op 14 november 1785 beslist het Sint-Donaaskapittel een ontwerp voor de heropbouw van de pastorie te aanvaarden als ook de andere tiendheffers – de abdijen van Anchin en van Burburg – akkoord gaan<sup>43</sup>. Het betreft hier heel waarschijnlijk het bewaard

---

43 Onmiddellijk na de goedkeuring van de pastorie van Oostkerke : “Ulterius exponendo quod expensae expertorum iudicio faciendae in reparationem et restorationem domus pastoralis S. Jacobi Capellae tantae futurae sint, ut ferme eisdem nova domus construi posset, adeoque suo iudicio magis proficuum erit huic capitulo novam ibidem aedificare domum pastorem conformiter ad predictum schema et D. D. audito desuper iudicio praefati D. obedientiarum resolverunt pro sua

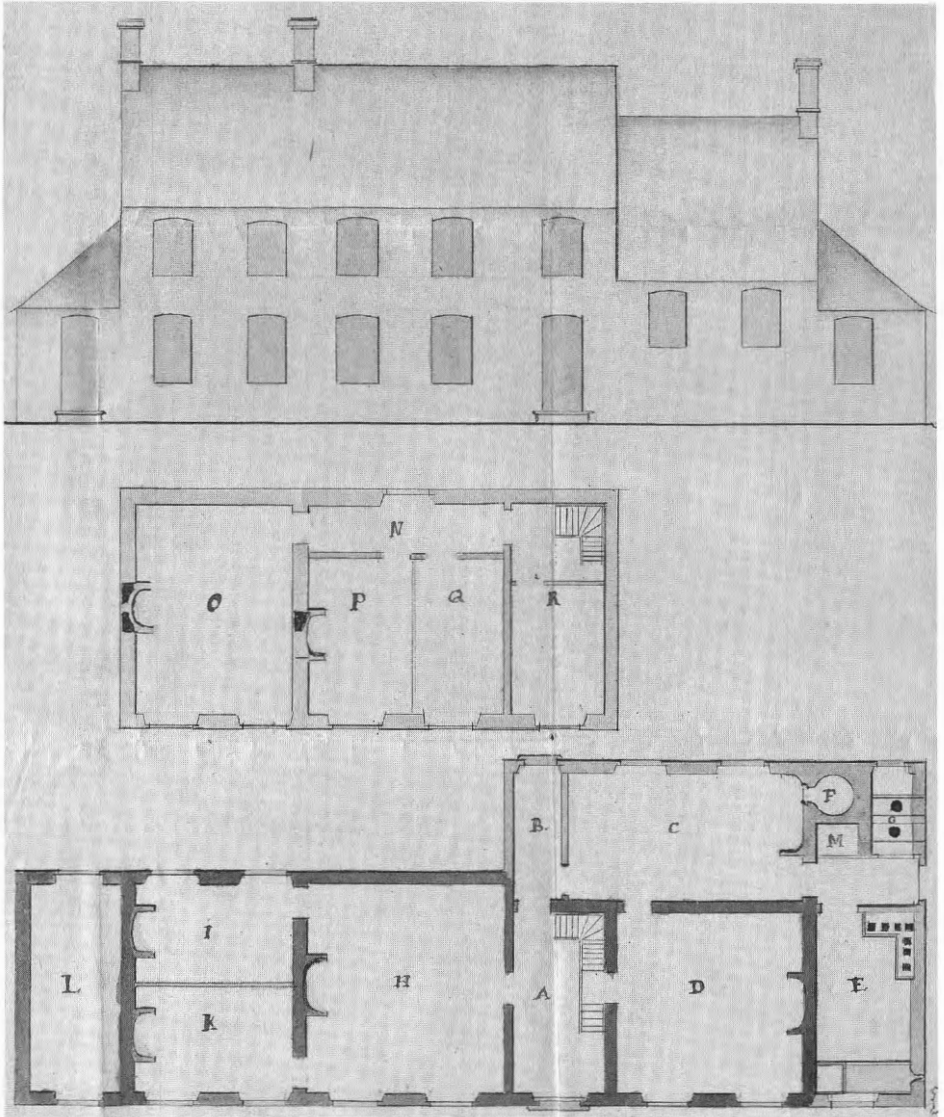
gebleven ontwerp met twee plattegronden, twee doorsneden en een gevelaanzicht.(afb. 32) Op deze tekening – waarop pastoor J. de Coninck genoteerd heeft: “onsentere in den uijtvoer van desen plan... 1786”<sup>44</sup> – blijft het oude éénlaagshuis grotendeels bewaard, maar wordt – met uitzondering van de hoogkamer – met een verdieping verhoogd. De eetkamer H is de oude kamer F, de slaapkamers I en K (met nieuwe schouwen) staan op de plaats van kabinet H en keu-



31. Sint-Jacobskapelle, pastorie. Ontwerp voor verbouwing. Enkel de oude buitenmuren en de muren van de hoogkamer blijven bewaard.

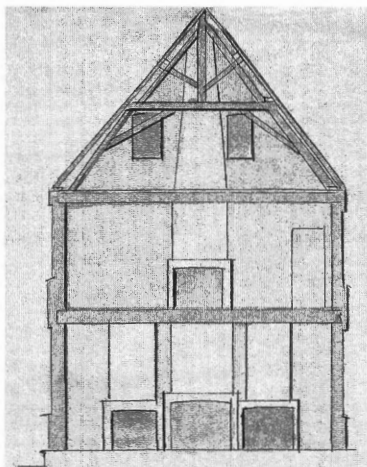
parte dictum projectum adoptare executioni mandandum casu quo ab aliis decimatoribus acceptetur et approbetur, ad quos pro eorum approbatione erit transmittendum.” (BRUGGE, Archief Bisdom, Acta capituli S. Donatiani, A 90, f° 765).

44 Uit 1786 en 1787 zijn er nog verslagen over de toestand van de pastorie. In 1788 is men bezig met de werkzaamheden aan het gebouw.

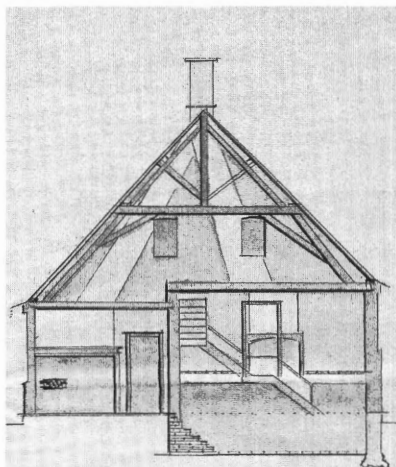


32. Sint-Jacobskapelle, pastorie. Grondplannen, doorsneden (32a en b) en vooraanzicht, 1785. Tweetalig opschrift. "A. zael met trap, B. achter zael, C. keucken, D. voute en kelder, E. kock keucken en siterne, F. back hoven, G. vertrek buyten en binnen, H. groote zael of eetplaetse, I. slaepkaemerken, K. slaepkaemerken, L. houdtloge, M. houdback, N. gangh, O. groote bovencamer, P. bovekamer met schouwe, Q. jtem sonder schouwe, R. caemer boven de trapsael".

B, C, F, M, E en L zijn nieuwbouw, evenals de schouwen in H, I en K en de volledige bovenverdieping.



32a. Doorsnede over eetkamer H, slaapkamers I en K, bovenkamer P en gang N, zolder.



32b. Doorsnede over keuken C, kelder en hoogkamer D, zolder.

ken I. De gang A wordt even lang als de hoogkamer D (de oude E). Achter A en D wordt het nieuwbouw. B is een smalle voortzetting van gang A en leidt naar de achterdeur. Achter en naast de hoogkamer D is de ruime keuken C aangebouwd met bakoven F, houtbak M (de houtloods L ligt erg ver van de oven) en toilet G ("vertreck buyten en binnen"); aansluitend is er nog de kookkeuken E met een hoekkomfoor, watersteen en regenbak. Op de nieuwe bovenverdieping komen vier slaapkamers, waarvan twee met een schouw.

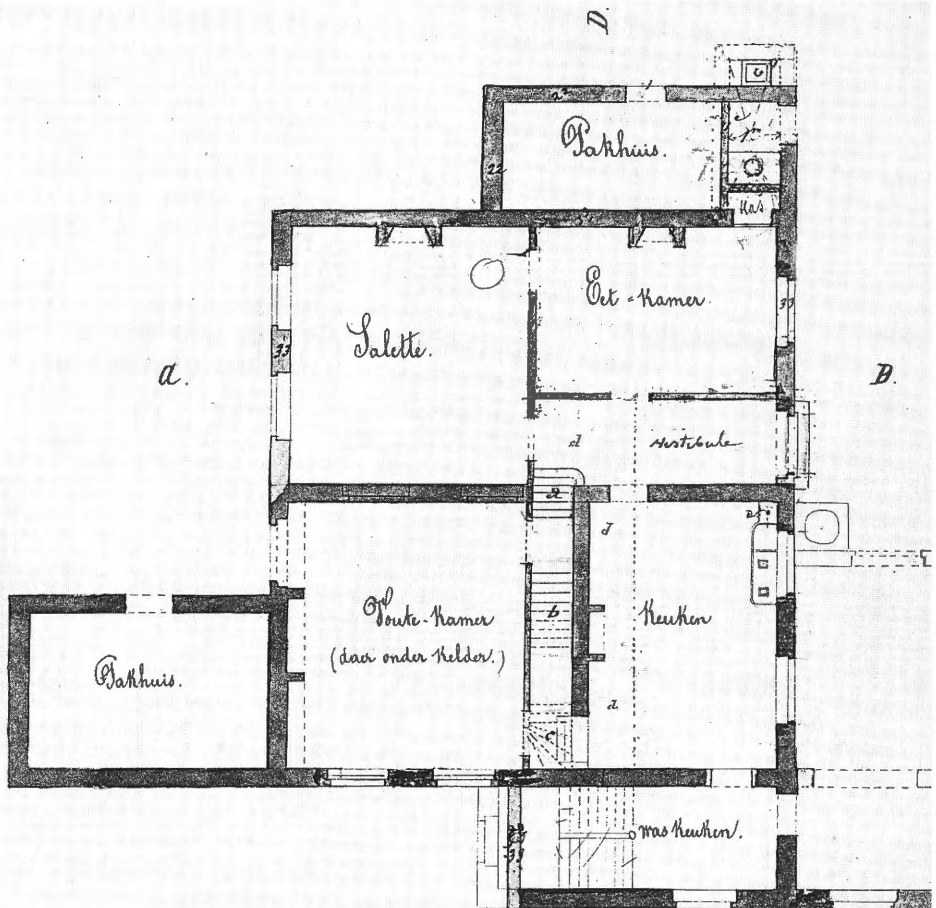
### Sint-Joris-op-de-IJzer<sup>45</sup>

Architect Pierre Buyck maakt op 8 januari 1853 een bestek op, met plan, voor een nieuwe pastorie dat blijkbaar niet aanvaard wordt. Van 31 mei 1853 dateert dan een ontwerp voor de verbouwing van de toenmalige pastorie (afb. 33). Tegen de bestaande hoogkamer en een kamer (de nieuwe keuken) worden een vestibule, salette en eetkamer aangebouwd; de nieuwe voorgevel van vier traveeën is naar het westen gericht. In de voutekamer worden de twee vensteropeningen

45 BRUGGE, Rijksarchief, Provincie, 3<sup>de</sup> afd. 2038 A.

in de zuidgevel dichtgemetseld (wegens het aanbouwen van de nieuwe salette) en twee nieuwe vensters in de noordgevel aangebracht. Ook in de oude westmuur van de nieuwe keuken worden twee vensters geplaatst; de oude vleugel op de westkant van deze keuken wordt gesloopt.

Deze enkele gegevens zijn, helaas, niet voldoende om de oorspronkelijke 18<sup>de</sup>-eeuwse toestand te reconstrueren.

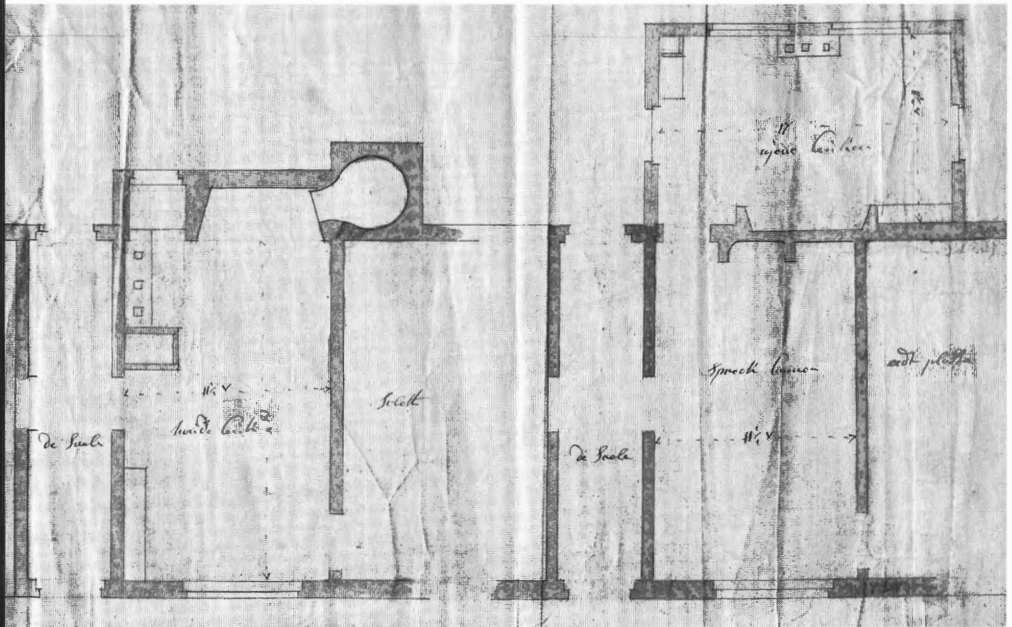


33. Sint-Joris-op-de-IJzer, pastorie. Ontwerp voor verbouwing door P. Buyck, 1853.

## Sint-Kruis<sup>46</sup>

Er bestaat een 18<sup>de</sup>-eeuwse plattegrond van de bestaande en van de nieuw te maken keuken in de pastorie van Sint-Kruis bij Brugge (afb. 34).

Rechts van de gang ("de saele") ligt over de volle huisbreedte de oude keuken (18 x 11½ voet, tot aan de schouw met de bakoven); ernaast rechts bevindt zich de salette. In de nieuw ontworpen toestand wordt de nieuwe keuken (17 x 11½ voet) tegen de achtergevel aangebouwd; in deze keuken is geen oven aanwezig. De oude keuken wordt de sprekkamer en de salette de eetkamer.



34. Sint-Kruis, pastorie. Verbouwing van de keuken. Links de bestaande toestand, rechts het ontwerp voor een nieuwe keuken.

46 BRUGGE, Archief Bisdom, Reeks F 325.

## Sint-Michiels<sup>47</sup>

In een ongedateerde brief aan het Brugse Sint-Donaaskapittel betreffende de ellendige toestand van zijn woning, schrijft Jozef van Colen, sinds 1789 pastoor te Sint-Michiels, dat hij “de patientie gehad heeft van d’ongemakken die inseparabel zijn van zoo een bouwvallig en ongeriebig huys nu vier jaeren te verdragen zonder klaegen.” In een bijlage “Pointen ende artikelen van reparatie en restauratie... voorgesteld ter examinatie van onpartijdige mannen dies verstaende” somt de pastoor de voornaamste gebreken op van zijn pastorie, en wel betreffende het achtergebouw (met o.m. de hoogkamer), de keuken (te klein, want niet enkel keuken, maar ook schotelhuis en “bak-keete”) die een “onverdrageliken rook-kuijl” is en maar 7½ voet hoog, en tenslotte het voorgebouw<sup>48</sup>. Hij vraagt zich af of het niet voordeliger zou zijn het voorgebouw en de keuken te slopen.

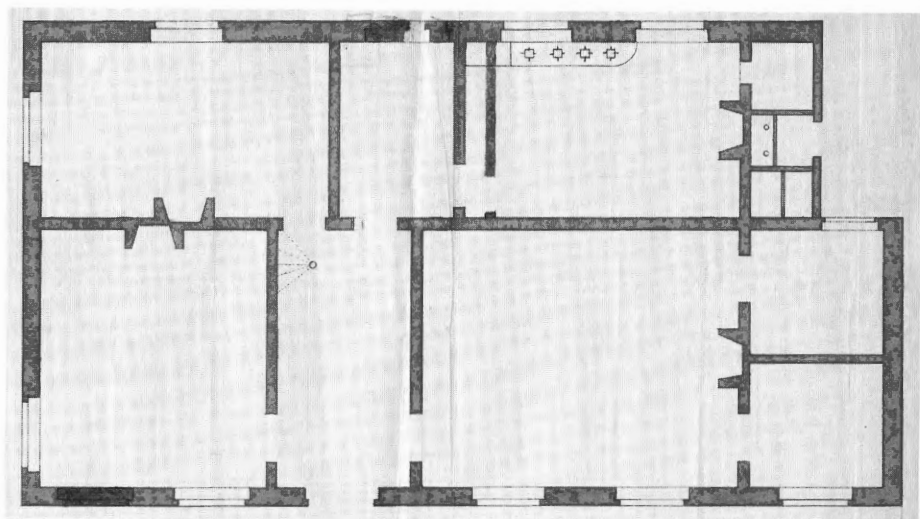
De klachtenbrief van de pastoor valt niet in dovemansoren : op 23 februari 1794 maakt de Brugse metselaar Eugenius Goddijn een begroting op voor een herstelling die behelst het verhogen van de muren van de voorbouw met 8 voet, het herbouwen van twee muren van de hoogkamer en het leveren van vijf Ecaussinnes dorpels (voor de nieuwe bovenvensters in de verhoogde voorgevel?). In een nota voorziet de timmerman Pieter de Rijcker, eveneens uit Brugge, een nieuwe zolder van 43 voet lang en 18 voet breed, evenals zes “boven-cassynen met syn glas” en vier bovendeuren.

Er zijn twee tekeningen bewaard die misschien wel verband houden met het hier bovenstaande (afb. 35-36). Op het grondplan is het hoofdgebouw (zonder de aanbouw rechts) buitenwerks 48 voet lang en 32 voet breed ; het zg. voorgebouw is 19 voet breed. Dit stemt ongeveer overeen met de nieuwe zolder van 43 x 18 voet die boven de nieuwe bovenverdieping van het zg. voorgebouw staat, terwijl het achtergebouw onder een lessenaarsdak schuilt (cfr. de pastorie van

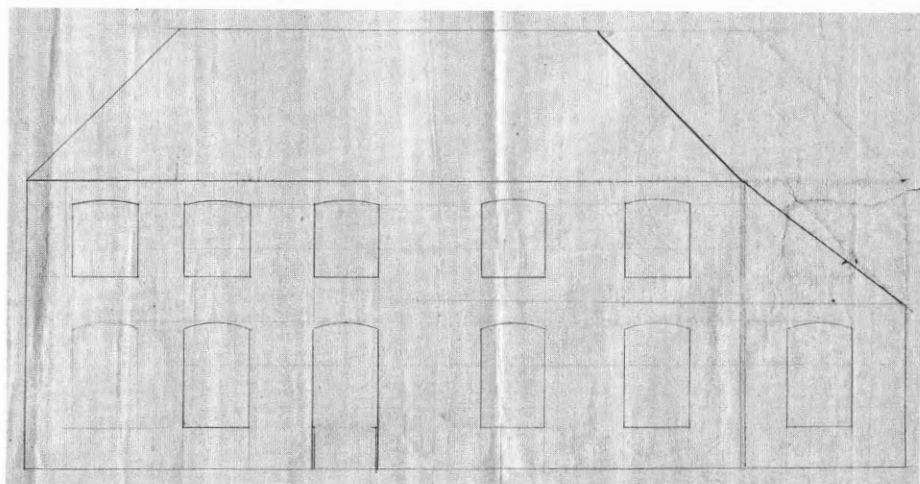
---

47 BRUGGE, Archief Bisdom, Reeks F 344.

48 Bij punt 3 betreffende het voorgebouw staat o.m. : “Waer het saeken dat'er vast-gesteld wierde geene veranderinge te doen aen 't huys, zoude daer-  
boven behooren gemaekt te worden eene standvenster van vooren gevende op de poorte om de menschen die 's nachts komen klincken te kunnen aanspreken zonder uyt den huysse te gaen, als ook ergens eenige slaepkamerkens tot verbeteringe van gerief.”



35. Sint-Michiels, pastorie. Verbouwing in de keuken.



36. Sint-Michiels, pastorie. Vooraanzicht.



Oostkerke). De 9½ voet-brede gang bevindt zich in het midden. In de kamer links is een venster dichtgemaakt. De – ontworpen? – grote keuken wordt in de lengte 2 voet verkleind en in de kamer ernaast wordt het venster in de achtergevel versmald. Rechts van het hoofdgebouw staan een brede en een smalle aanbouw (met daarin een dubbel toilet).

Op de andere tekening is de vijf traveeën-lange voorgevel met de geplande bovenverdieping afgebeeld ; rechts staat de gevel van het zijgebouw.

### Sint-Pieterskapelle<sup>49</sup>

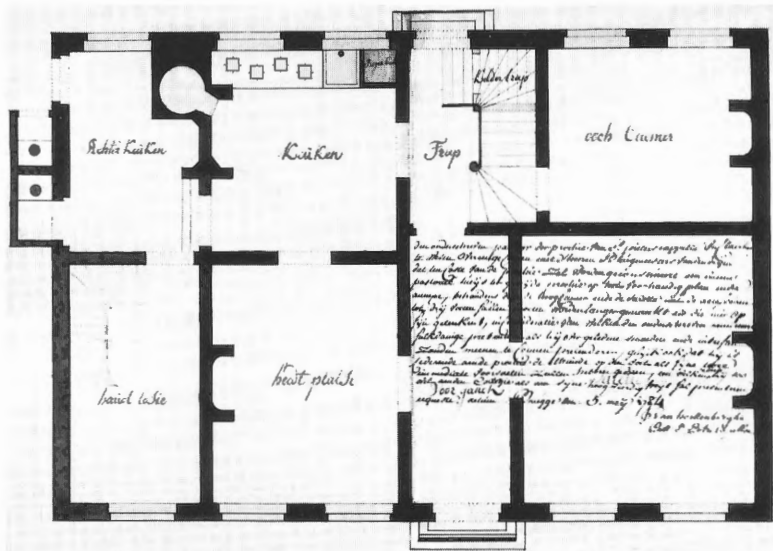
Op 5 mei 1784 legt pastoor Jozef van Hoestenberghé het ontwerp voor van een nieuwe pastorie (afb. 37-38-39). Het is een gelijkvloers gebouw van vijf traveeën, met links een aanbouw onder lessenaarsdak ; het hoofdgebouw is buitenwerks ca. 50 voet lang. Achter de middengang liggen de trappen naar de hoogkamer, de zolder en de kelder. Rechts van de gang ligt de salette aan de voorzijde, daarachter de hoogkamer in gebruik als slaapkamer<sup>50</sup>. Links van de gang, bevindt zich aan de voorkant de eetkamer en erachter de keuken met de bakoven in de schouw, vier komforen, watersteen en regenbak. Naast de keuken is in de aanbouw de achterkeuken ondergebracht, evenals een binnen- en buitentoilet en de houtstal. Er zijn acht schuiframen. Op de geveltekening is boven de ingang in het zadeldak een dakkapel uitgebouwd. Op de zolder zijn tegen de twee eindgevels vier kamertjes voorzien, elk met een schouw en een venster ; één kamertje wordt door de pastoor het paterskamertje genoemd.

In 1853 maakt de provincie-architect P. Buyck een ontwerp om de pastorie met een verdieping te verhogen (afb. 40).

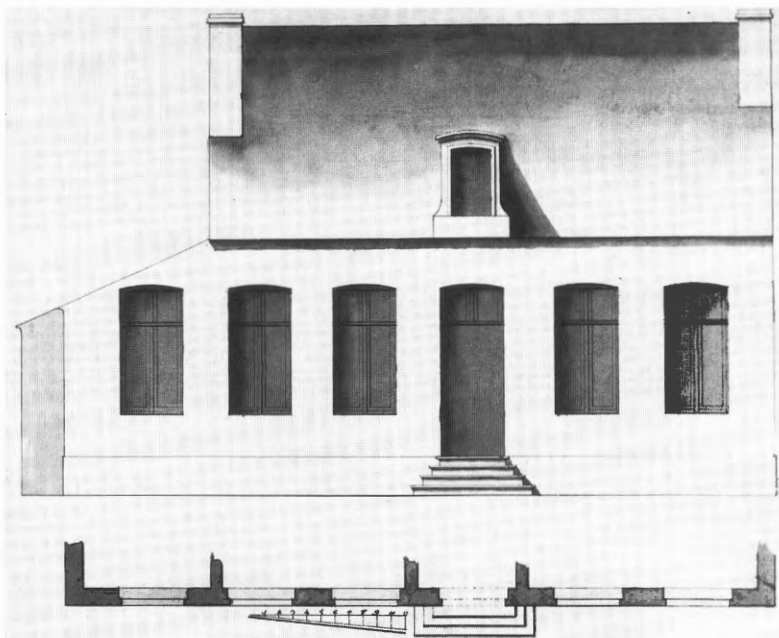
---

49 BRUGGE, Rijksarchief, Kaarten en Plannen 686 ; Provincie, 3<sup>de</sup> afd. 2044.

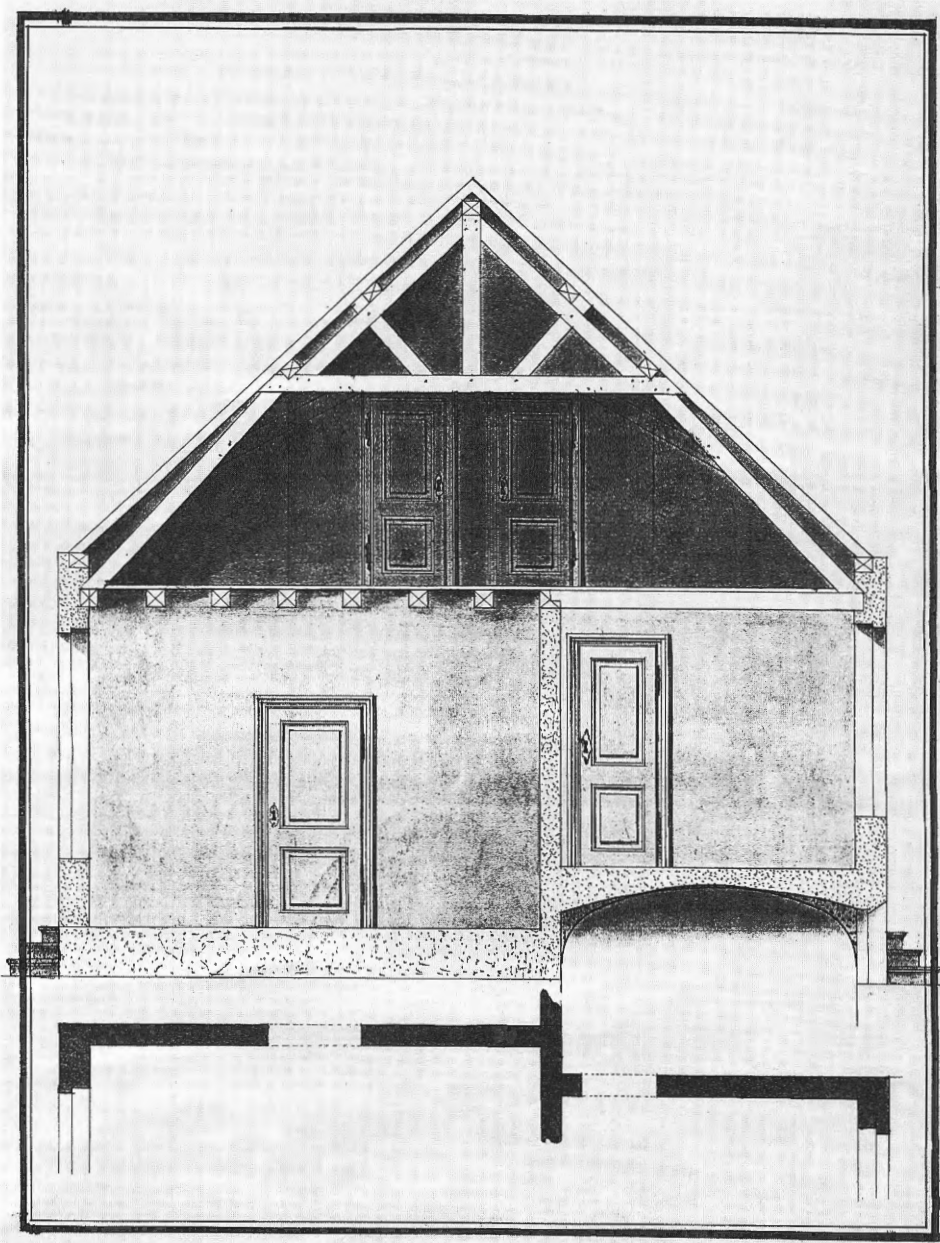
50 In een nota op het grondplan schrijft pastoor van Hoestenberghé dat de hoogkamer en de salette drie voet langer zullen gemaakt worden dan op de tekening is weergegeven.



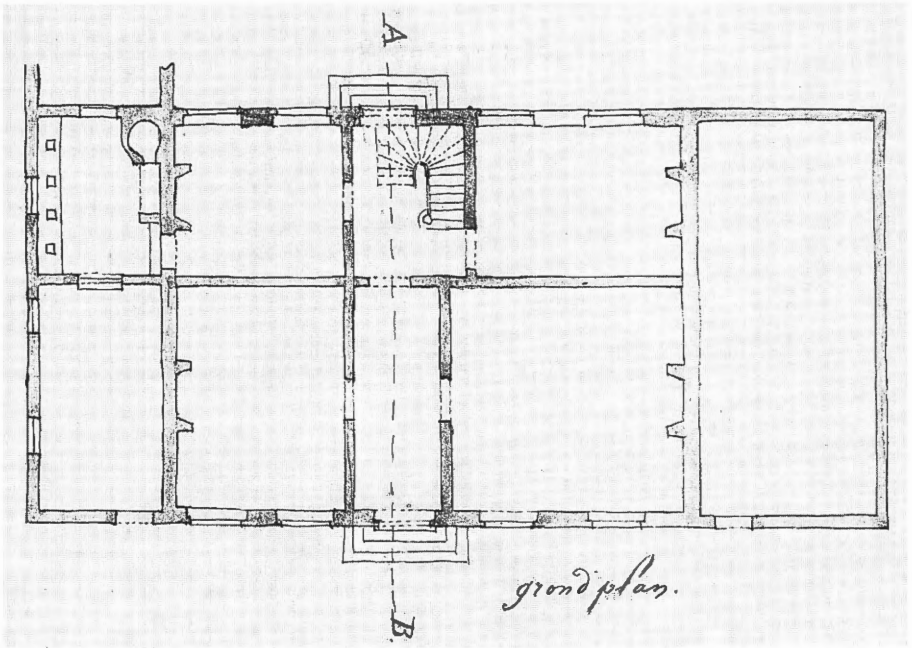
37. Sint-Pieterskapelle, pastorie. Plattegrond van het nieuw "pastoreel huys", 1784.



38. Sint-Pieterskapelle, pastorie. Vooraanzicht van het nieuwe gebouw, 1784.



39. Sint-Pieterskapelle, pastorie. Doorsnede van de ontworpen salette, kelder en hoogkamer, 1784.



40. Sint-Pieterskapelle, pastorie. Grondplan in 1853 n.a.v. de geplande verhoging, door P. Buyck. Hoofdgebouw van vijf traveeën met aan weerszijden een aanbouw.

### Vladslo<sup>51</sup>

Nadat het Brugse Vrije in 1770 metselaar Hendrik Bultijnck met een onderzoek van de pastorie te Vladslo heeft belast (onderzoek en verslag 22 augustus 1770), krijgen twee andere Brugse ambachtslieden een nieuwe opdracht in 1771. Jan de Laveyne, timmerman, en François de Smedt, metselaar, geven verslag van hun onderzoek, resp. op 31 juli 1771 en 1-2 augustus 1771. Het gebouw is in slechte staat ; de vloer ligt twee voet lager dan de straat. Een herstelling zou 600 lb. gr. courant kosten. Het zou echter beter zijn een nieuwe pastorie te bouwen, en dat kan voor de prijs van 850 lb. gr. courant. Ze verwijzen naar hun ontwerptekeningen die echter niet bewaard zijn gebleven.

51 BRUGGE, Rijksarchief, Brugse Vrije, bundel 254.

Er bestaan drie ongedateerde – 17<sup>de</sup> of begin 18<sup>de</sup>-eeuwse – bestekken, zonder plannen, voor het verbouwen van de pastorie die binnenwerks 44 voet lang en 18 voet breed zal zijn. De oude, te behouden muren worden verhoogd tot 11 voet. Naast elkaar liggen de oude kamer (20 voet lang), de nieuwe gang of “separatie” (8 voet breed) en de nieuwe keuken (16 voet lang); in de “separatie” bevinden zich een trap en een “contoor” met een schrijftafel<sup>53</sup>. De vuren balken (20 voet lang, 6 duim breed en 8 duim hoog) van de zoldering boven de keuken en de “separatie” worden 3 voet van elkaar gelegd, zoals in de bestaande kamer het geval is. In de voorgevel van de keuken komt een getralied venster om uitzicht te hebben op de straat<sup>54</sup>. In de nieuwe keuken worden twee kruisvensters uit de oude kamer geplaatst. In de achterkeuken wordt een ter plaatse gevonden kruisvenster geplaatst en achter die keuken wordt een geheime bergruimte gemaakt<sup>55</sup>. De pastorie krijgt een nieuwe kap (met drie schaargebinten) en een dakbedekking met hollandse tegels; het dak is doorbroken door twee gemetselde standvensters: de ene boven de grote kamer, de andere boven de keuken.

---

52 BRUGGE, Archief Bisdom, Reeks F 389.

53 “Item noch sal den aennemer maecken inde separatie tusschen de groote kuecken ende caemere een contoor met een schrijftaefel ghemaect van deijllien de rebben van veuren hout... ende inde selve separatie maecken een coutse van deijllien groot naer den heesch met den opene int voornoomde contoor...”

54 “... ende noch maecken een uuijstaende traecijllie inde meur vande kuecken om het ghesichte te hebben upde straete van binnen met een luijkende veijnster in een blockcassijn daer de traecijllie in ghevrocht sal worden.”

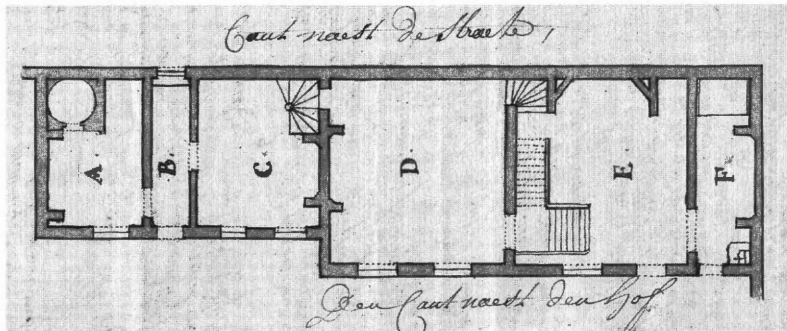
55 “Item sal den aennemer ghehouden wesen te maecken in het nieuwe werck inde caemer blijfven staende twee crujsveijnsters ende te ghebruijcken de twee veijnsters daer jeghenwoordich staende inde nieuwe kuecken conforme de plattegront. Item sal den aennemer ghehouden wesen te stoppen een duere in een achterkuecken ter plaetse staende ende daer stellen oock een crujsveijnster daer ter plaetse bevonden ende achter de selve kuecken te [stellen] een heimelick daert de heeren besteders sal believen.” Er worden ook twee blokkozijnen of blokramen voorzien, waarschijnlijk in vervanging van de twee kruisvensters in de vernieuwde kamer. “Item noch sal den aennemer leveren ende maecken twee blockcassijnen van vier gaeten van eecken hout groot zeven ende vier duymen met in donderste gaeten twee glaesen cassijnckens van binnen opengaende ende in dopperste gaeten met staende ghelas ende van bujten met twee waeterveijnsters ende in elck cassijn twee staende ijsers in elck gat, de veijnsters ghemaect van waegheschot met ommeleghsels van ghelijcken hout.”

Buiten het huis, aan de noordkant, wordt onder een “onderlat” een “menagevaute” (12 voet lang, 10 voet breed) gebouwd.

### Westkapelle<sup>56</sup>

Op vraag van pastoor Jacob Benteijn onderzoekt timmerman Sebastiaen Swijnsdau en metselaar François de Smedt, uit Brugge, op 5 september 1769 de waarschijnlijk 17<sup>de</sup>-eeuwse pastorie van Westkapelle. Hun verslag begint aldus: “Met het eerste ghesichte hebben wij ghereflecteert dat het ghemelde hujs in sijne eerste opbauwinghe niet teenemael volmaectt en is gheweest, nemaer is in differente stonden met stucken ende brocken daer aenghebawwt geheel bujten het goedt order, want het een deel is hooghe ende het ander leeghe, emmers geheel irregulier ende mismaeckt”.

Gezien vanuit de tuin ziet het grondplan er als volgt uit : van links naar rechts de bakkeuken A, de gang B, de vroegere keuken C (nu o.m. als washuis in gebruik), de hoogkamer D, de keuken of eetplaats E (24 x 21 voet ; is de eigenlijke woonkamer met daarin ook de trap naar de kelder, de zolder en de voutekamer D), tenslotte de smalle kookkeuken F (afb. 41). Alle kamers nemen de volle breedte van het



41. Westkapelle, pastorie. Bestaende toestand, opgenomen door S. Swijnsdau en F. de Smedt in 1769. Uit de uitleg naast de tekening: “A. den backkeucken, B. den allec..., C. een vervallen keuken nu dienende voor washuijs ende anders, D. een caemer boven den kelder alwaer men met seven trappen moet opgaen, E. den keucken ofte eetplaetse, F. een plaetsken om te kocken...”.

56 BRUGGE, Archief Bisdom, Reeks F 393.

huis in. Opmerkelijk is dat in de straatgevel geen enkel venster zit, maar enkel de voordeur die dan nog uitkomt op de “modderpoel van de straete.”

Volgens de twee voornoemde ambachtslui is de materiële staat van het huis (metselwerk, vensters, schouwen, zoldering) slecht ; veel vochtigheid in het huis is te wijten aan het feit dat de vloeren twee voet lager liggen dan de straat. De enige plaats die “ontrent nogh redelijck” is, is de hoogkamer D, maar men heeft wel zeven treden nodig om er in te komen. De kookkeuken F is maar zeven voeten breed “soo dater gheene tafel met twee stoelen recht over de schauwe en connen staen ofte den eenen stoel soude in brande commen.” In dit keukentje is ook nog de slaappleats van de “domesticquen”. Andere klachten betreffen de “onverdraeghelijcken roock” in de eet- en woonkamer en de wateroverlast in de kelder<sup>57</sup>.

Een gedeelte van het huis heeft “twee stagen” ; in het ander gedeelte bevinden zich op de zolder de kamer voor de kapelaan en het “paterscamerken”, armoedige houten bouwsels “selve soo verre dat hunne slaepsteden met de voethenden commen onder het pannedack.” De kamer van de pastoor is van dezelfde aard. In één woord, de zogenaamde slaapkamers “sijn van soo miserable constructie dat... de quaedtdoenders dewelcke in het tuchthuys sitten, beter logimenten hebben.”

Uit dit alles kan men opmaken dat een gewone herstelling niet aangewezen is. Het plan dat in 1770 wordt opgemaakt<sup>58</sup>, voorziet dan ook in een nieuwbouw met ongeveer dezelfde afmetingen als de oude pastorie, en misschien met het hergebruik van enkele funderingen en muren (afb. 42). Het brede hoofdgebouw ( ca. 67 x ca. 23 voet, overmeten) heeft twee bouwlagen en zeven traveeën en is aan weerszijden geflankeerd door een lagere aanbouw. De nieuwe bakkeuken (in het linkerzijgebouw) staat op de plaats van haar voorganger ; de salette neemt de plaats in van de gang en het washuis. De vroegere hoogkamer is vervangen door een gang naast de voorgevel, de middengang, de trap, een kabinet en een slaapkamer. De eetkamer is kleiner geworden, de keuken daarentegen wordt groter en is uitgebreid voorbij de

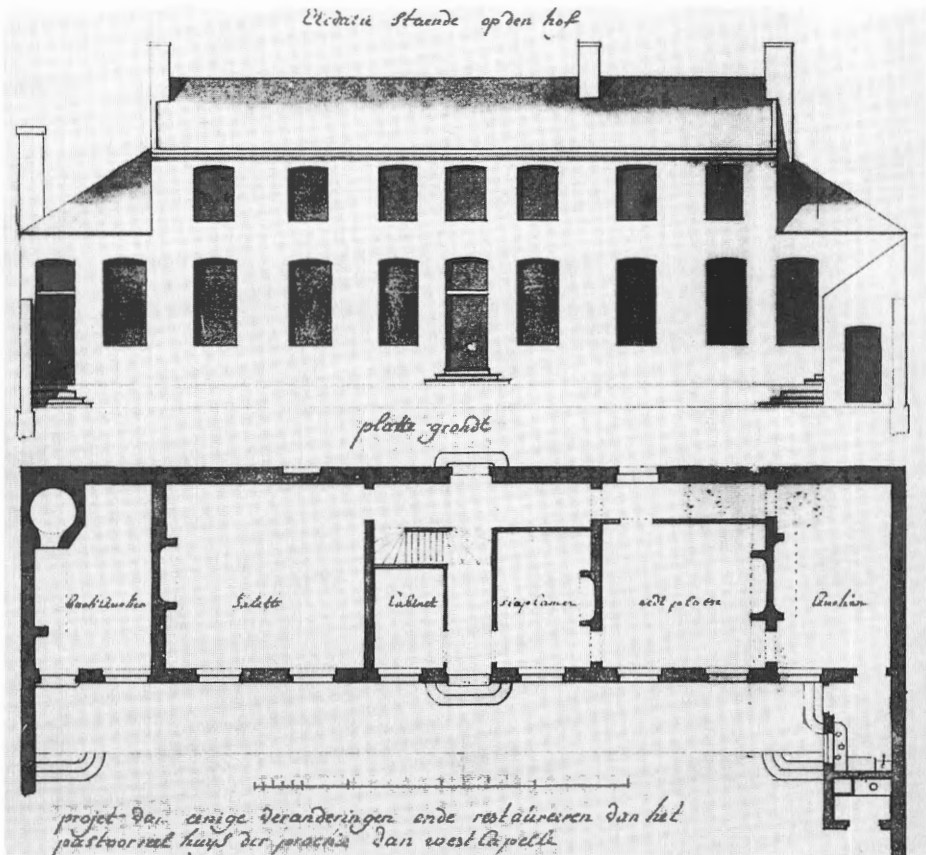
---

57 Tijdens de winter moeten dagelijks ten minste omtrent honderd emmers water uit de kelder geslagen worden.

58 Afgebeeld bij M. COORNAERT, *Westkapelle en Ramskapelle*, afb. 4 (Tielt, 1981).

achtergevel met de kookplaats en het toilet. In de oude pastorie zaten geen vensters in de voorgevel ; in de nieuwe straatgevel is maar één venster dat moet zorgen voor de verlichting van de lange gang achter de gevel.

De plattegrond van 1770 is nog zeer bepaald door het plan van de oude pastorie en is, wat o.m. de schikking van de kamers betreft, geen voorbeeld van functionele architectuur.



42. Westkapelle, pastorie. Grondplan van de nieuwbouw, grotendeels met behoud van de oude smalle plattegrond, 1770. Opschrift: "projet van eenige veranderingen ende restaureren van het pastoorreel huys...". (Gent, Rijksarchief, Raad van Vlaanderen 21490. Overgenomen uit M. COORNAERT, o.c., afb.4).



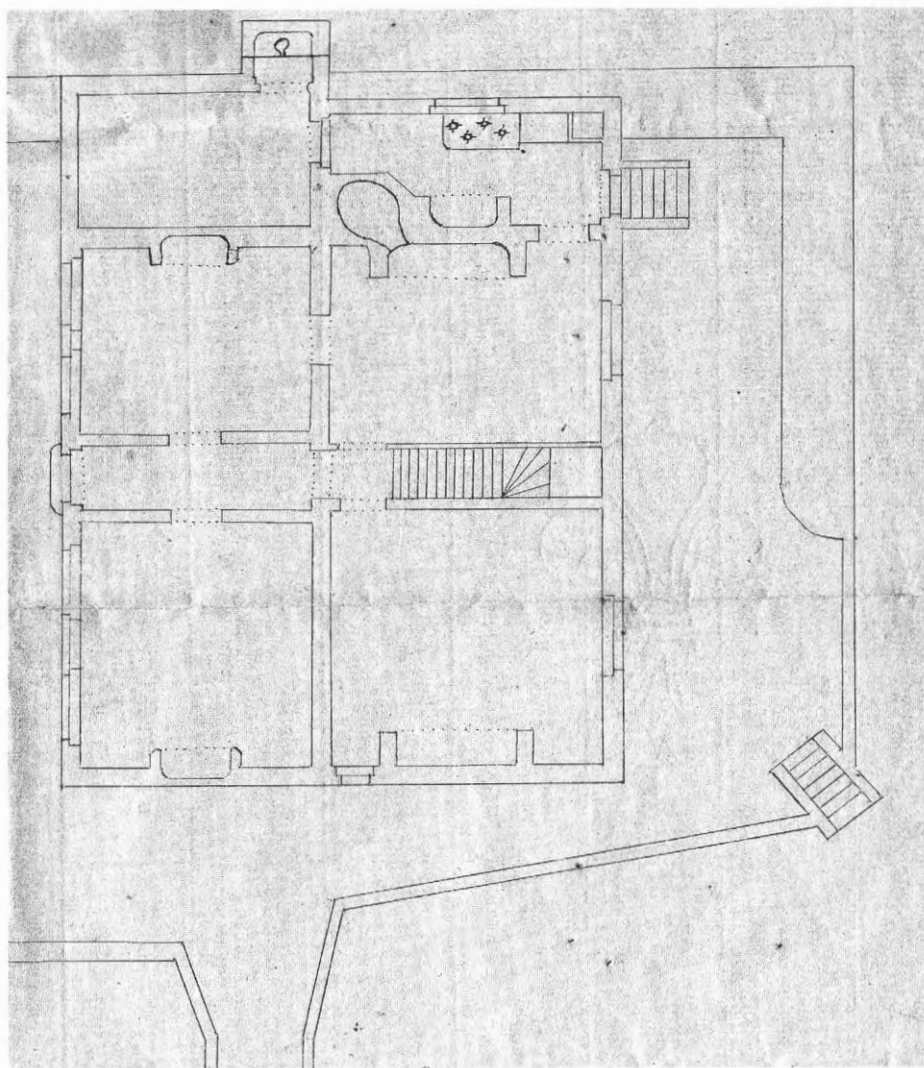
## Wijtschate<sup>59</sup>

Op vraag van het Brugse Sint-Donaaskapittel zijn timmerman Emmanuel van Speybrouck en metselaar Eugenius Goddijn op 5-7 maart 1757 in Wijtschate om de pastorie te onderzoeken. Het gebouw is volgens hen in heel slechte staat en moet – met uitzondering van de kelder en een deel van de keuken – helemaal gesloopt worden. Ze maken de nodige tekeningen en plannen en stellen de “conditien” op voor de aanbesteding die op 18 april plaats vindt. Jacques Lesage is de aannemer van het metselwerk ; van Speijbrouck en zijn Brugse collega Geeraert Salomon worden door het kapittel belast de deuren, vensters en ander binnenwerk te maken. Van Speijbrouck is blijkbaar de verantwoordelijke voor de werkzaamheden en belast met het toezicht.

De nieuwe pastorie ligt op een rechthoekig omwald terrein en is via een brug over de gracht bereikbaar (afb. 43). Het hoofdgebouw heeft enkel een benedenverdieping, is buitenwerks ca. 38 voet lang, telt vijf traveeën en is afgedekt met een mansardekap. De gang ligt in het midden ; het smallere achtergedeelte van de gang wordt volledig ingenomen door de trap die naar de bovenkamers op de zolder leidt. Aan weerszijden van de gang liggen twee kamers ; rechts waarschijnlijk de salette (met twee vensters in de voorgevel) en achteraan misschien een slaapkamer (mogelijks de oude hoogkamer waarvan de muren behouden zijn gebleven en waarnaar ook de brede schouw kan verwijzen). Links zal de voorste kamer (ook met twee vensters in de gevel) de eetkamer zijn die in verbinding staat met de keuken (met bakoven) achteraan. In de aanbouw links zitten de kookkeuken (met vier komforen, watersteen en regenbak) en de houtstal met het toilet dat – als praktische oplossing – boven de gracht is uitgebouwd. In de pastorie zijn er Franse schouwen, waarschijnlijk in de eetkamer en in de salette.

---

59 BRUGGE, Archief Bisdom, Reeks F 401.



43. Wijtschate, pastorie. Grondplan door E. van Speijbrouck en E. Goddijn, 1757. Op de keerzijde staat: "Wytschate. Plan nieuw huys van heere pastoor aldaer".

## Wingene<sup>60</sup>

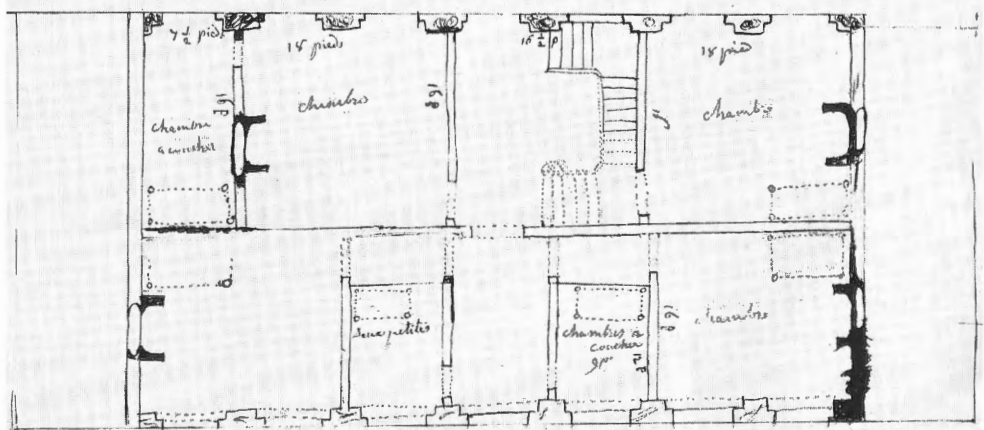
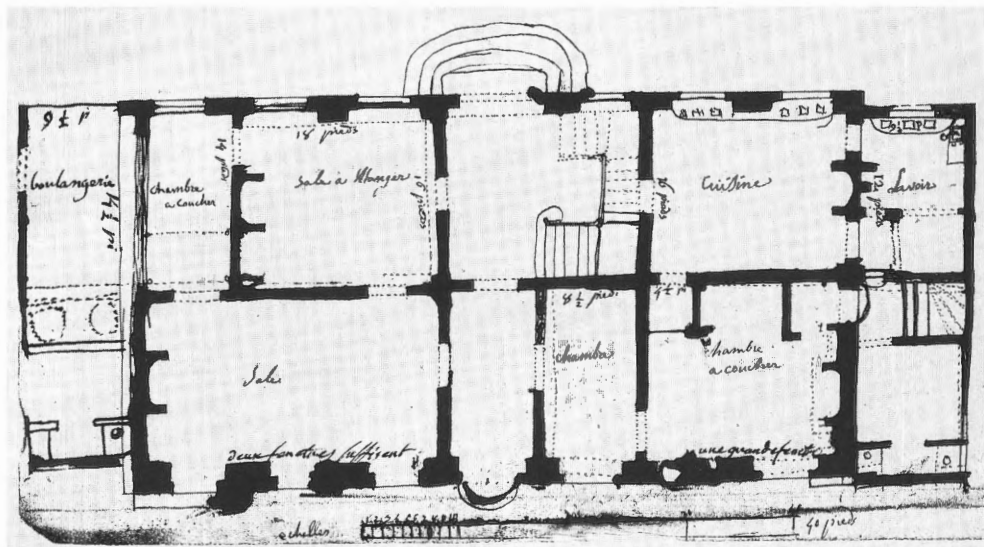
Op 23 maart 1774 gaan de Brugse timmerlieden en metselaars Emmanuel van Speijbrouck, Lodewijk Feys, Jacobus Derre en François Jack naar Wingene om de toestand van de pastorie te onderzoeken. De woning – nog gedekt met een strodak – verkeert in slechte staat. Met de financiële hulp van de tiendheffers, de Sint-Amandsproosdij te Kortrijk en het Sint-Pieterskapittel te Cassel, wil pastoor Rogerius Vynaegie een nieuwe pastorie bouwen<sup>61</sup>. Een tweetal maanden vroeger had de pastoor in een brief van 20 januari 1774 aan de proost van de Sint-Amandsproosdij te Kortrijk geschreven dat hij de tekening opstuurt van de nieuwe pastorie die een éénlaagsgebouw (“unica elevatione”) zal zijn met vier slaapkamers “sub tecto mansardico” en aan weerszijden een aanbouw, getekend A en B. Dit ontwerp is niet bekend, maar er zijn wel twee andere bewaard gebleven. Op het ene is een nogal slordige plattegrond van de beneden- en bovenverdieping getekend (afb. 44). Het hoofdgebouw van zeven traveeën heeft aan weerszijden een aanbouw. De middengang loopt achteraan uit op een ruime traphal. Links van de gang is er vooraan een grote kamer<sup>62</sup> en achteraan de eetkamer en een slaapkamer; in de linkeraanbouw is de “boulangerie” met twee ovens ondergebracht. Rechts van de gang zien we een kamer en een slaapkamer op de hoogkamer<sup>63</sup>. Erachter ligt de keuken en ernaast in de rechteraanbouw het washuis. Op de bovenverdieping zijn zes slaapkamers en een grote kamer getekend. Op het andere ontwerp (afb. 45) stemt de indeling van de begane grond in grote lijnen met het eerstgenoemde overeen: een middengang met aan de linkerkant een “groote camer” vooraan en de eetkamer en een slaapkamer achteraan; aan de rechterkant een kamer en de “hooghe slapcamer” vooraan, en erachter de keuken (met zeven komforen) en het washuis waar in de hoek een lange gootsteen en een pompzwengel zijn getekend. Het verschil met het andere ontwerp ligt hierin dat de trap zich nu ongeveer in het midden van de gang bevindt en dat er geen aanbouwen zijn.

60 BRUGGE, Archief Bisdom, Reeks F 407.

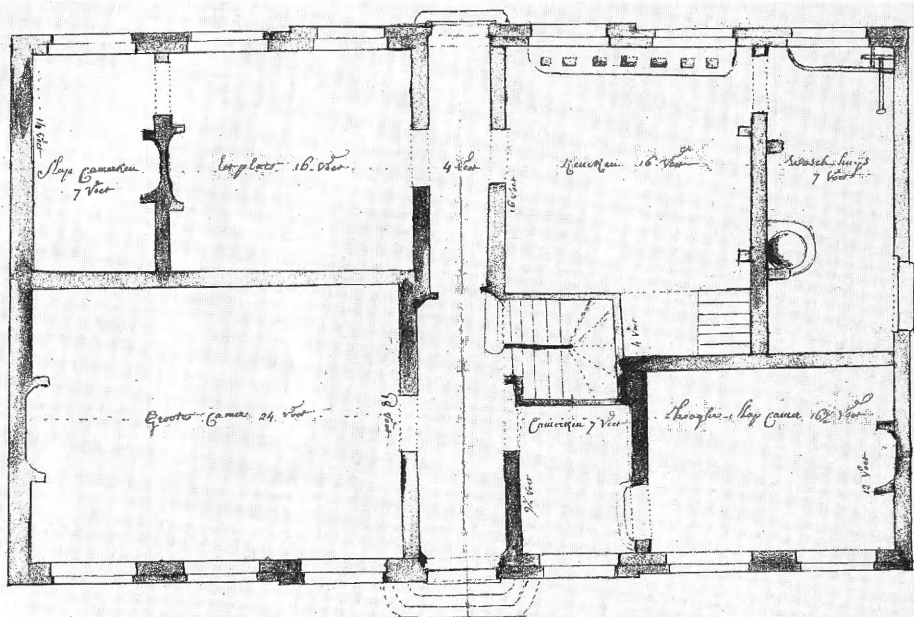
61 Zie over pastoor R. Vynaegie (1738-1818): K. PRIEM, Politiek op de preekstoel, Wingene anno 1797, in *Ons Wingene*, 1 (1998), p. 59-66.

62 Bij de drie vensters in de voorgevel staat geschreven “deux fenêtres suffisent”.

63 Bij het venster van de hoogkamer staat “une grande fenêtre”.



44. Wingene, pastorie. Schets van een plattegrond van de beneden- en bovenverdieping, 1774.



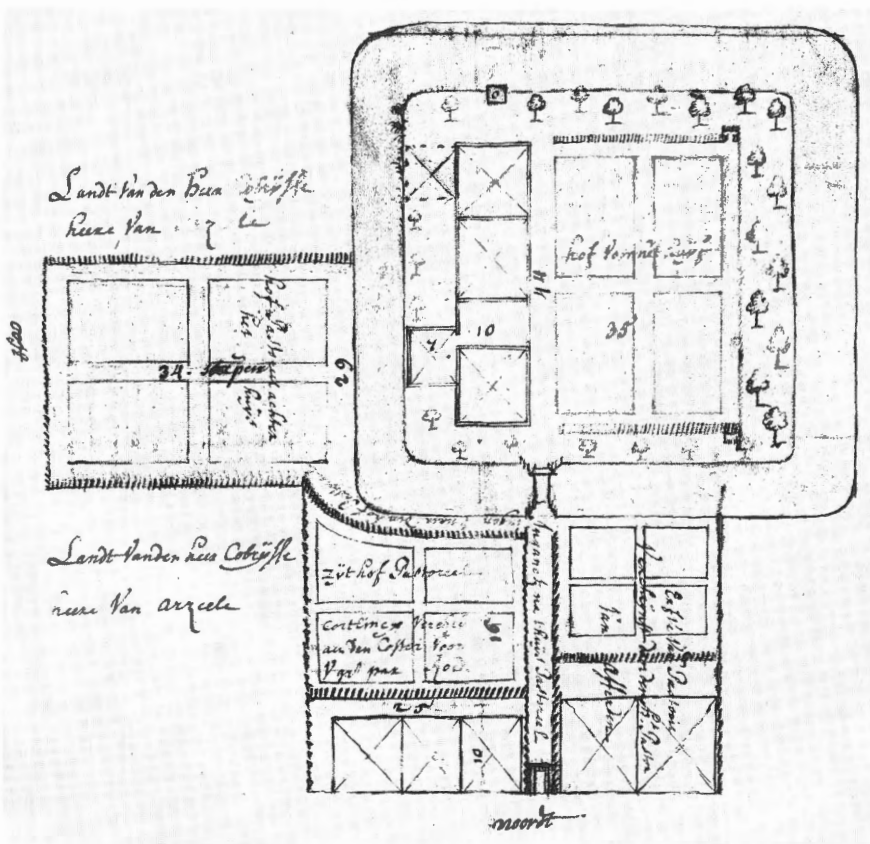
45. Wingene, pastorie. Grondplan, getekend door E. van Speijbrouck naar de schets op afb. 44.

## Zande<sup>64</sup>

Een 18<sup>de</sup>-eeuws gekleurd plan situeert de omwalde pastorie van Zande in zijn directe omgeving (afb. 46).

Een weg leidt naar de brug die over de gracht rond de pastorie-tuin ligt. Rechts van de weg is de “erfve van de pastorie” gelegen, links de “zijthof pastoreel”. Vóór de brug gaat men links langs de gracht naar de “hof pastoreel achter het huijs”. Binnen de omwalling bevindt zich vóór de oostgevel van de pastorie de “hof voor het huijs” die aan drie zijden door een boomgaard is omgeven.

64 BRUGGE, Archief Bisdom, Reeks F 416.



46. Zande, pastorie en tuin.

### Zandvoorde (bij Ieper)<sup>65</sup>

Op 7 oktober 1754 brengen Jacobus Le Grand, metselaar, en Martinus Martens, timmerman, beide uit Ieper, verslag uit van hun inspectiebezoek aan de pastorie van Zandvoorde, dit op verzoek van abt Frans Matthyss van de abdij van Voormezele die het patronaatsrecht over de kerk van Zandvoorde bezit. Hun verslag – zonder plan – geeft een goed beeld van het huis dat, overmeten, 45 voet lang en 23 voet (ten westen) en 25 voet (ten oosten) breed is.

<sup>65</sup> BRUGGE, Archief Bisdom, Reeks F 419.

Uit het verslag dat de noodzakelijke herstellingen opsomt, is het mogelijk de plattegrond grotendeels te reconstrueren. In de inkom ("vestibule ofte saelken", 13 x 8 1/2 voet), aan de oostzijde gelegen, komen vier deuren uit : de voordeur, de tuindeur, de deur naar de eetkamer en deze naar de keuken. Ook vanuit de keuken kan men in de eetkamer komen die zelf in verbinding staat met de salette. Vanuit deze laatste komt men in een "slaepcamer ofte cabinet". Er ligt een kelder onder de slaapkamer ; de toegang tot deze kelder bevindt zich in de keuken. In de schouw van de keuken zit een bakoven die uitspringt in de vestibule waar ook nog een trap staat die leidt naar "het opperste" waarin twee slaapkamers zijn gemaakt. Uit dit verslag kan men o.i. afleiden dat de vestibule, de eetkamer en de salette aan de voorzijde van het huis zijn gelegen en de slaapkamer (met de kelder) en de keuken aan de achterzijde.

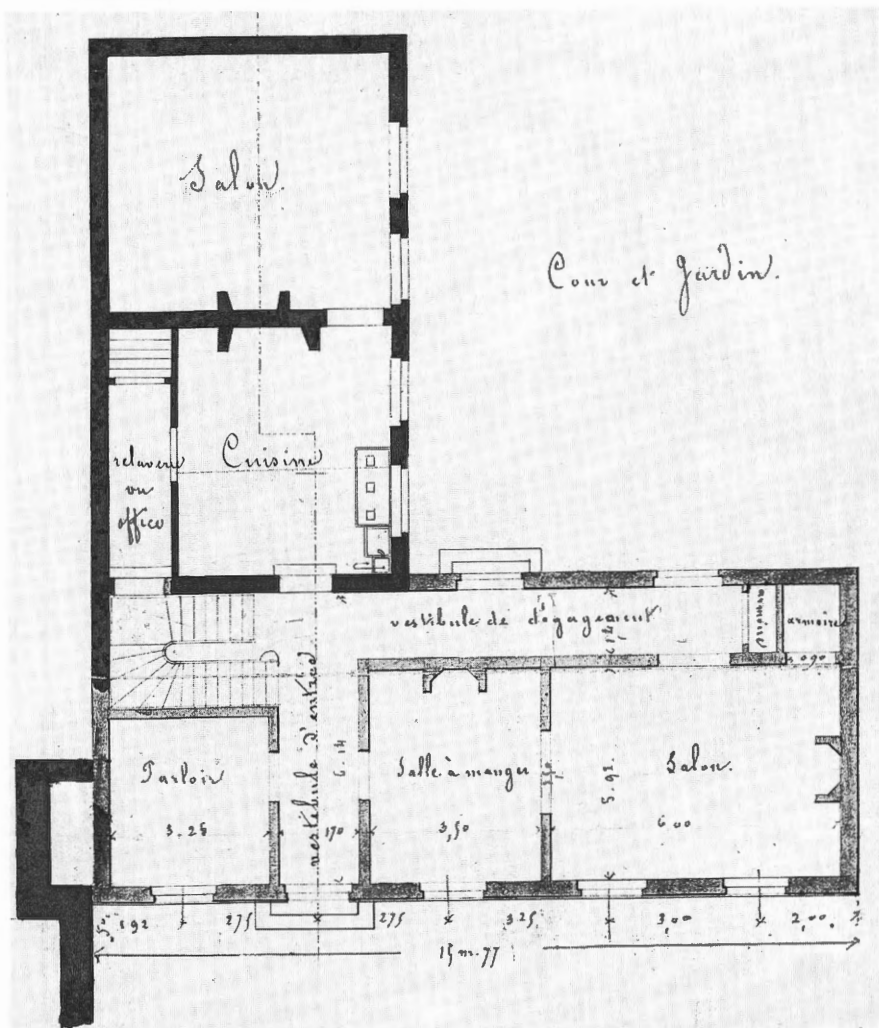
Een nieuw verslag dd. 5 september 1760 van dezelfde werklui somt nieuwe dringende herstellingswerken op : het strodak moet volledig herlegd worden, de twee zijgevels staan gescheurd, de vloer is slecht en in de kelder heeft het grondwater de fundering en de vloer "doorboordt ende ommghekeert".

### Zonnebeke<sup>66</sup>

Een ontwerp voor de verbouwing van de pastorie, opgemaakt door de Kortrijkse architect Camille Dehults is gedateerd 20 januari 1852 (afb. 47). De bestaande pastorie – gebouwd tegen de oude abdijkerk – is in slechte staat : enkel de keuken en het salon, evenals twee slaapkamers op de verdieping, kunnen behouden worden. De nieuwe vleugel – met de voorgevel naar het kerkhof gericht – staat haaks op de oude pastorie. Het plan bevat geen gegevens over het afgebroken gedeelte.

---

66 BRUGGE, Rijksarchief, Provincie, 3<sup>de</sup> afd. 2050.



47. Zonnebeke, pastorie. Plan voor een verbouwing, door C. Dehults, 1852.